

— LIMBURG —

Provinciaal Genootschap

VOOR

Geschiedkundige Wetenschappen

TAAL EN KUNST.

XVII.

EERSTE AFLEVERING.

SITTARD.

STOOMDRUKKERIJ BERN. CLAESSENS.

— 1911. —

LIMBURG'S JAARBOEK.

Bericht aan de Leden.

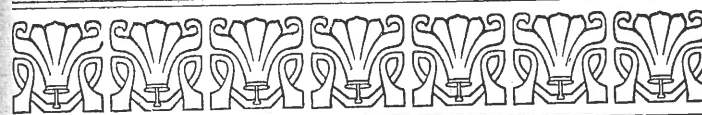
De *Bibliotheek* van het Genootschap „Limburg”, die bij de verbouwing van Roermonds Stadhuis tijdelijk geborgen was in het Gesticht St. Jozef, is nu overgebracht naar de zaal boven het Politie-bureau alhier. Ze is nu goed geordend in twee flinke boekenkasten. Zoö spoedig mogelijk zal de *Catologus*, die in bewerking is, aan de leden worden toegezonden, waarna de boekwerken ter beschikking zullen zijn voor een bepaalden tijd tegen overzendingskosten.

Volgens besluit van de laatste Bestuursvergadering is ter vervanging van den ZeerEerw. Heer Dr. SCHRIJNEN als Bibliothecaris in het Bestuur opgenomen de Heer N. van Boven, Notaris te Roermond, terwijl zich de Heer Aug. Sonnen, lid van de firma „Roermondsche Wijnhandel” alhier, bereid verklaard heeft, hem bij het beheer der Bibliotheek ter zijde te staan. We twijfelen er niet aan, of de bibliotheek zal door beider goede zorgen eindelijk eens aan haar doel gaan beantwoorden.

Mochten er leden zijn, die nog eenige *werken beschikbaar* hebben voor deze Boekerij, dan zullen deze in dank worden aangenomen en van de schenking in den te drukken catalogus worden melding gemaakt. Vooral boeken, betrekking hebbende op onze provincie of een harer deelen zouden zeer welkom zijn, daar op dat gebied nog alles ontbreekt.

Namens het Hoofdbestuur:

J. N. SNACKERS,
Penningmeester.

De Martelaren van Roermond.

(Een bronnenstudie).

De keuze van het onderwerp zal wellicht verwondering wekken. De toevoeging „een bronnenstudie” klinkt aanmatigend. Daarom een woordje vooraf.

In algemeene trekken, zoo mag ik veronderstellen, is het aan den lezer bekend, wat er den 23 Juli 1572 te Roermond is voorgevallen.

Prins Willem van Oranje had op Duitschen bodem een leger aangeworven, bestaande uit 17000 ruiters en 7000 voetknechten. ¹⁾ Met deze geweldige krijgsmacht trok hij den 8 Juli 1572 bij Duisburg over den Rijn, om Gelderland en verder Brabant en Vlaanderen aan Spanje's oppergezag te ontveldigen.

Den 17 Juli verscheen een trompetter voor de poorten van Roermond, om in 's Prinsen naam de stad op te eischen. Verscheidene welgestelde burgers waren reeds met have en goed naar Wassenberg en Heinsberg gevlucht. ²⁾ Daaren-

¹⁾ Nijhoff, *Bijdr.* . . . Nieuwe Reeks, Dl. I (1858), blz. 296.

²⁾ Van Vloten, *Nederlands opstand tegen Spanje* (1572-1575), blz. 54.

boven bevonden zich in de stad vele geuzen. De burgerij weigerde echter zich over te geven. Toch was zij niet zonder vrees en vroeg dus aan Montesdoca, gouverneur van Maastricht, om de hulp, welke zij eerst geweigerd had te aanvaarden. Weldra kwamen er 140 manschappen ter verdediging aan. ¹⁾

Oranje, die zich inmiddels den 21 Juli op het kasteel Hellenrade, slechts drie kwartier verwijderd van Roermond, gelegerd had, zond daags daarna nogmaals een trompetter met de vraag, of de stad zich alsnog wilde onderwerpen. Vergeefs! De kleine bezetting, onder het bevel van den jeugdigen Jan van Barlaymont, Heer van Floyon, en het meerendeel der burgers wilden liever den strijd aanbinden.

Tegen middernacht begon de belegering. Vijf bloedige bestormingen volgden elkaar op. Het garnizoen bood dapper tegenstand. Tegen den morgen echter werd er verraad gepleegd. Terwijl de stad aan de eene zijde aangevallen en verdedigd werd, openden eenige „deugnieten” — zooals Alva den 28 Juli aan den Koning van Spanje schreef ²⁾ — aan de andere zijde de poorten voor den vijand, met wien zij heulden. Het kleine garnizoen, nu ook in den rug aangevallen, moest zwichten voor de overmacht.

„Het Wilhelmus van Nassouwe klonk helder van de trompetten,” schrijft professor Blok ³⁾, doch onmiddellijk voegt hij erbij, dat „de verovering tot 's Prinsen bekoemering, weder niet zonder moord en plundering, vooral van priesters en monniken, kerken en kloosters, kon geschieden en zoo weder, evenals dit in 1568 het geval was, een bedenkelijk gemis aan krijgstuicht bij 's Prinsen benden deed kennen.”

¹⁾ *Publications Limbourg*, tom. VII (1870), p. 458 en X (1873), p. 132 ss.

²⁾ Gachard, *Correspondance de Philippe II*, tom II, p. 270; vgl. ook Nijhoff, *Bijdragen Nieuwe Reeks*, Dl. II (1861), blz. 102 en *Limburgs Jaarboek XI*, blz. 327.

³⁾ *Gesch. v. h. Ned. Volk*, Dl. III, blz. 107.

Een schrikkelijk bloedbad werd aangericht. Goud- en bloeddorst en kwalijk verborgen godsdiensthaat gingen broederlijk hand in hand. De soldaten schenen geen menschen meer te zijn, maar duivels in menschengedaante of wilde dieren.

Eerst stormden zij naar de woning van Bisschop Lindanus. Deze had nog geen eigen paleis, maar was voorloopig gehuisvest in het klooster der Reguliere Kanunniken. Ware de Kerkvoogd niet gevlucht, hij zou zeker als eerste slachtoffer gevallen zijn. Juist in dit vooruitzicht had de Herder zoo gaarne bij zijn kudde willen blijven, maar hij was bezweken voor het onweerstaanbaar en gebiedend aandringen der stadsregeering ¹⁾. Nu koelde zich de woede aan zijn rijke bibliotheek, welke totaal vernield werd en aan zijne huisgenooten, van wie er drie — namelijk de Paters Arnoldus van Zomeren en Joannes van Gangelt en de leekbroeder Leonardus Leetgens van Swalmen — gedood werden. ²⁾

In het klooster der Karthuizers — op de Swalmerstraat gelegen en thans groot seminarie — werden negen Priesters en Diakens en drie leekbroeders op vreeselijke wijze omgebracht, terwijl de overigen zich slechts met moeite konden vrijkopen of redden door de vlucht. Ook Paulus van Waelwijck, de secretaris van Bisschop Lindanus, vond er de gezochte martelkroon.

Het Minderbroedersklooster in de Neerstraat had na het bezoek der beulen minstens één eerbiedwaardigen doode te betreuren. De Prior der Kruisheeren, Christophorus van Beesel, werd als een hond onder een kar vastgebonden. Overgeleverd zijn ons ook de martelingen, door den Deken der domkerk Theodoricus Haen, door de beide kapelaans Bartholomaeus van Venraai en Godefridus van Stralen, door den Rector van Mariagaarde Joannes van Halen, door

¹⁾ *Publications Limbourg*, tom. XXVII (1890), p. 252; Habets, *Gesch. Bisd. Roerm.*, Dl. II, blz. 434; Havensius, *Commentarius . .* p. 129.

²⁾ *Publications Limbourg*, tom. IX (1872), p. 340.

andere geestelijken en zelfs door godgewijde maagden onderstaan.

Dit en nog meer mag ik veronderstellen als bekend aan den lezer. De *Volksmisionaris* ¹⁾ en Habets ²⁾ hebben eenige schoone bladzijden aan die gebeurtenissen gewijd. En Pater Kronenburg heeft nog onlangs een „Tableau vivant“ gegeven van den strijd en de zegepraal der Roermondsche Karthuizers ³⁾.

Toch is het onderwerp nog lang niet uitgeput. De zooeven genoemde Redemptorist, de geleerde Pater Kronenburg, is zelf de eerste om dat te erkennen.

Betreffende de Karthuizers is de taak van den geschiedvorschcr eenvoudig en gemakkelijk. Het straks te bespreken boekje van den oordeelkundigen en vertrouwbaren Havensius maakt alle verder onderzoek zoo goed als overbodig.

Wie echter ook vaststaande en gedetailleerde narichten verlangt omtrent de overige slachtoffers en zich met dat doel aan het studeeren zet, is dra ontmoedigd. Hij stuit op verwarde en tegenstrijdige berichten. En hoe meer hij studeert en vergelijkt, des te meer ondervindt hij het vruchteloze van zijn arbeid. Ten laatste besluit hij niet meer te zoeken naar de oplossing van een misschien onoplosbaar historie-probleem.

Zoo verging het reeds velen. Zoo zou het ook mij bijna vergaan zijn. Maar ter juister ure herinnerde ik mij, dat onze tijd staat in het teeken der coöperatie. Zou onderlinge samenwerking, vooral van hen, die Limburgs historie liefhebben, geen betere resultaten opleveren? En ik besloot de aantekeningen, in vrije uren en uit liefhebberij gemaakt, aan de Redactie van *Limburgs Jaarboek* ter publicatie aan te bieden.

Niet de geschiedenis der Roermondsche Martelaren,

1) Jg. 9 (1886), blz. 401 vv. en 446 vv.

2) *Gesch. v. h. Bisd. Roerm.*, Dl. II, blz. 66 vv. Zie ook *De Godsdienstverriand*, Dl. 83 (1859), blz. 174 vv.

3) *Neerlands Heiligen in later eeuwen*, Dl. I, blz. 149 vv.

maar slechts een zakelijke — niet opzettelijk bibliografische — bespreking harer bronnen gaat hier volgen.

Het opstel draagt slechts een voorloopig karakter, want het bedoelt belangstelling te wekken en gedachtenwisselingen uit te lokken. Ik geef mijn gevoelcn gaarne voor een beter.

Havensius verdient om verschillende redenen het onderwerp in te leiden.

Zijn boekje in duodecimo, dat in het Bisschoppelijk Archief te Roermond wordt bewaard ¹⁾ en dat mij welwillend in bruikleen werd afgestaan, draagt tot titel:

„Historica Relatio || duodecim || Martyrum || Cartusianorum, qui || Ruræmundæ in Ducatu || Geldriæ Anno MDLXXII Agonem || suum foeliciter compleverunt. || Una cum exhortatione ad Cartusianos de observantia || disciplinae Regularis, vitæq: solitariae commendatione. || Accessit & Commentariolus de Vitæ ratione & || Martyrio octodecim Cartusianorum, qui in Anglia sub || Henrico 8 trucidati sunt, ante quidem editus a V. P. || Mauricio, nunc vero recognitus & non-nihil illustratus || mutato hinc inde stilo || Auctore V. P. D. Arnoldo Havensio || Priore Cartusiae Gandensis. || Permissu Superiorum. || Approbavit D. Adrianus Varæus, Praepositus & || Vicarius Generalis Episcopi Gandavensis. || Gandavi Apud Gualterum Manilium. || Anno 1608.”

Na het titelblad volgen veertien ongepagineerde bladzijden voorwerk, waaronder de opdracht aan P. Bruno, Minister-generaal der Karthuizers, een approbatie van Gisbertus Coeverinx enz. De eigenlijke *Historica Relatio* beslaat 56 bladzijden. Dan volgt p. 57—77 de *Exhortatio ad Cartusianos*. Ten slotte drie ongepagineerde bladzijden index.

1) Het is mij niet gelukt te achterhalen, of er elders nog exemplaren van het zeldzame boekje bestaan.

De op het titelblad aangekondigde *Commentariolus de Vitae ratione* . . . is een afzonderlijk boekje met eigen titelblad en pagineering, maar overigens van hetzelfde formaat en lettertype.

Met opzet is het boekje wat nader beschreven. Daar bestaat immers nog een andere meer bekende uitgave in quarto, waarvan men o. a. exemplaren vindt in het Rijksarchief van Limburg te Maastricht en in de bibliotheek van *De Volksmissionaris* te Roermond. Het titelblad luidt:

„Historica || Relatio Duodecim || Martyrum || Cartusianorum || Qui Ruraemundae. || In Ducatu Geldriae Anno MDLXXII Agonem suum feleciter compleverunt. || Auctore || Vener. P. D. Arnoldo Havensio, || SS. Theologiae Doctore Cartusiaeque Gandensis Priore. || Accessit ejusdem Exhortatio || ad Carthusianos, de Observantiae Disciplinae Regularis, || Vitaeque Solitariae commendatione. || 1. Corinth. 4. 9. || *Spectaculum facti sumus mundo, & Angelis & hominibus.* || Permissu Superiorum. 1608.”

De keerzijde van het titelblad heeft een spreuk van *Sapientiae* 3.

Daarna twee ongepagineerde bladzijden: opdracht aan. . . „Fr. Antonio de Backer Bruxellensi, Ordinis F. F. Carthusianorum . . . praedictae Domus Bruxellensis Priori . . . novam hanc editionem . . . dedicat consecratque Typographus P. F. . . . ne supra-scripti Agonis Memoria propter prioris Editionis raritatem penitus obli-taretur.”

p. V—VIII: „Compendium vitae Venerandi P. Arnoldi Havensii Carthusiani. *Ex Bibliotheca Belgica editionis novissimae, itemque Coloniensi Bibliotheca P. Hartzhemii S. J. desumptum.*” Hierin leest men onder de opgegeven werken op p. VIII: „3. *Historica Relatio XII Martyrum Cartusianorum qui Ruraemundae in Ducatu Geldriae 1572 agonem compleverunt.*” Libellus aureus, iteratis typis anno 1753 Bruxellae cum pauculis additionibus recusatus.”

p. 1—11: het voorwerk der eerste editie.

p. 12—46: *Historica Relatio.*

p. 47—59: *Exhortatio*

p. 60—77: Vier appendices, waarvan op p. 60s.:

„Appendix prima. De crudelitate, quam milites A catholici, occupata A. 1572 die 23 Julii Civitate Ruraemundana, exercuerunt in quosdam Sacerdotes seculares, item in duos F. F. Religiosos Franciscanos, in F. F. Crucigeros, in Canonicos Regulares, & alios. Ex Havensio, & Historia Eccl. Geldriae” (p. 186).

Ten slotte nog drie ongepagineerde bladzijden index.

Door op het titelblad het jaartal 1608 der eerste uitgave te behouden heeft de uitgever met of zonder opzet er zeker reeds velen misleid. De bovengegeven beschrijving bewijst, dat wij met een latere uitgave te doen hebben. Welke? Zou het niet de opgegeven herdruk zijn van Brussel 1753?

Dit alles zij gezegd en gevraagd om verdere misleiding en verwarring te voorkomen. In het vervolg citeer ik de eerste oorspronkelijke uitgave.

Gelijk Havensius zelf in zijn opdracht getuigt, zette hij zich aan den arbeid op aansporen niet alleen van zijn kloosteroversten, maar vooral ook van Henricus Cuyckius, Bisschop van Roermond, en van Gijsbertus Maas, Bisschop van 's Hertogenbosch. Wat Estius gedaan had voor de Martelaars van Gorcum, datzelfde wilde hij doen ter eere der gemartelde Karthuizers van Roermond.

Zijn opzet was echter niet zoo grootsch als die van Estius. Hij schonk alleen zijn aandacht aan ordebroeders en ook van dezen gaf hij geen afzonderlijke biografieën, maar bepaalde zich tot hunne vermoording of tot hunne ontvluchting en later afsterven.

Zijn taak was ook gemakkelijker dan die van Estius. Hij behoefde over het algemeen aan oog- of oorgetuigen slechts bevestiging te vragen van hetgeen in zijn bronnen stond aangeteekend. Als grondslag van zijn werk diende hem de „*Commentarius*“ van zijn ordebroeder **Surius**, een boek, dat in 1574, dus slechts twee jaren na de gepleegde gruwelen, de pers verliet. Ik bedoel: „*Commentarius brevis rerum in orbe gestarum, ab anno salutis MD usque in annum*

MDLXXIII. Ex optimis quibusque scriptoribus congestus, et nunc recens non parum auctus et locupletatus, per F. Laurentium Surium Carthusianum. Coloniae, apud Gerinum Calenium et haeredes Johannis Quentel, Anno Domini MDLXXIII" (klein folio).

Surius woonde in het Karthuizersklooster van Keulen en was dus geen ooggetuige. Niettemin, bij liet zich nauwkeurig inlichten door eenige Karthuizers, die aan de slachting ontkomen waren en eenige jaren te Keulen met den schrijver onder één dak samenwoonden. Dit blijkt uit de volgende woorden:

(p. 609): „Is (Joannes Asz) postea curatus est, et nobiscum in Carthusia Coloniensi vixit aliquandiu pie et religiose, hodieque superest, sicut et alii quidam ex illis Carthusianis.“ En p. 610 zegt hij van den Prior Joachim van Congerlo: „Vidi ego oculis meis laceram eius vestem, in quam sclopetum disloserant; sed globulus, veste non nihil circa pectus discerpta, non sine miraculo in brachij quandam partem resiliit, et leviter sauciavit. Ille vir pius et venerabilis diu ab illis captivus detentus est, tandemque dimissus, Coloniā ad nos venit, ibique post dies non multos animi dolore et tot periculis, quae vix evaserat, confectus, maxime quod iam grandaevus esset, aminam Christo reddidit.“

Een auteur, die zoo nabij de beschreven gebeurtenissen staat en de betrokken personen zelf gesproken heeft, is zeker gezaghebbend. Toch — het klinkt misschien als een paradox — heeft zijn relaas weinig waarde voor de geschiedenis. Eerstens is het beknopt. ¹⁾ Een wereldgeschiedenis heeft voor zulke particuliere feiten slechts een bescheiden plaatsje beschikbaar. Tweedens is het te vaag. Zoo bijv. noemt Surius geen andere namen dan die van den Prior Pater Joachim en van Paulus van Waelwyck. Men vindt zijn werk dan ook weinig geciteerd. ²⁾ Geen

1) Het beslaat nog niet ten volle drie bladzijden (p. 608—610).

2) Over Michaël ab Isselt spreek ik later.

wonder! Wat toch zoekt men allereerst in geschiedbronnen? Natuurlijk feiten en namen en jaartallen.

Havensius voorzag in die leemte. Surius' werk als eerste ¹⁾ voor publicatie afgewerkte schets naar juiste waarde schattend, nam hij diens verhaal als grondtekst. Ter aanvulling stond hem een uitmuntend geschrift ten dienste, een handschrift namelijk van **Joannes Voeren**.

Deze, Vicarius van het Roermondsche Karthuizersklooster, wist door de vlucht te ontkomen. Tot 1579 leefde hij in 't klooster „genoemt den Vogelsanck bij Gulich" ²⁾ en stelde daar de naamlijst op der leden van de Roermondsche kloostergemeente met een beknopte toevoeging van ieders lotgevallen.

Havensius behoefde nu uit de geschriften van Surius en Voeren slechts een geheel te maken. En hij deed dit met de uiterste nauwgezetheid. Surius was chronologisch te werk gegaan. Havensius volgt hem op den voet en schrijft zijn verhaal — een enkel woord daargelaten — zelfs letterlijk over. Het geschrift van Voeren, die Paters en Broeders volgens waardigheid en ouderdom rangschikt, wordt, voor zoover noodig, in den tekst verwerkt. Een voorbeeld ten bewijze. ³⁾

Surius, *Commentarius*, p. 608 s.

Havensius, *Relatio*, p. 6 s.

Mensis Julii die 23 Geusei Rurae-	Anno igitur Domini sesquimille-
mundam nobilem Geldriae urbem	simo septuagesimo secundo, die vige-
invaserunt, et quod in ipsa oppug-	simo tertio Julij, milites haeretici

1) Of *L'inudite Crudelta*, waarover straks, reeds in 1572 gedrukt is, dunkt mij minstens twijfelachtig. Zeker was het boekje aan Havensius onbekend.

2) Aldus vertaalt Uwens (*Historie van twelf Martelaers*, blz. 141) de woorden van Havensius (p. 45): »Cartusiam nostram Cantaviensem, prope Juliacum sitam.«

3) Surius' *Commentarius* berust in de stadsbibliotheek van Maas-tricht. Copie der betreffende regelen dank ik aan de bekende behulpzaamheid van Limburgs Rijksarchivaris.

natione quosdam e suis amisissent, atrociter in religiosos praesertim severerunt.

Aberat tum eius urbis primus episcopus, reverendissimus dominus Vuilhelmus Lindanus, doctrina et pietate valde insignis: quem si furiosus miles invenisset, multa in crudelitatis exempla, ut quidem verisimile est, edita fuissent.

Eius optimis libris, tota Gallia et Germania acquisitis, plerisque perantiquis, et necdum in lucem editis instructissimam bibliothecam, licet vix uni aut alteri cognito loco abditam, nescio quo indice hostes reppererunt et horrendum in modum discerpserunt atque vastaverunt.

Non mihi iam vacat singulatim omnia commemorare, quae illic designata sunt. Veniam ad Carthusianos nostros, in quos sane hostiliter incurrerunt. Vox illis in ore valde frequens, Gelt, Gelt, Nummos.....

Inde magno impetu irrumpunt in interius monasterium, perfringunt fores, fratrem quendam senem scipioni innixum confodiunt. Is presbyter erat.

duce Principe Orangiae Guilhelmo comi (p. 7) te Nassovio Ruraemundam Geldriae ducatus civitatem invaserunt, et quod in ipsa oppugnatione, quosdam ex suis amisissent, acriter in Religiosos praesertim, crudelitatem suam propter odium fidei Catholicae exercuerunt.

Aberat tunc in ipsa invasione (paulo enim ante discesserat) primus eius urbis Episcopus Reverendissimus Guilhelmus Lindanus virtute et doctrina clarissimus, quem si furiosus miles invenisset, multa in eum crudelitatis exempla, ut quidem verisimile est, edidisset:

cuius Bibliothecam optimis libris undique acquisitis, plerisque perantiquis et necdum in lucem editis instructissimam hostes discerpserunt, atque vastaverunt, multis libris laceratis, distractis, et in varia loca integris plaustris divectis.

Omissis autem eis quae alibi diximus in ista vastatione designata esse, veniam ad Cartusianos nostros, in quos sane horrendum in modum incurrerunt, partim inveterato in monachos odio, partim pecuniae, inexplebili cupiditate accensi... Vox et clamor illis in ore frequens nummos et pecuniam postulanti- bus..... (p. 14).

Inde cum magno clamore se effundunt in interius monasterium ianuis vi effractis. Ac primum obviam habuerunt senem quendam venerandum Sacerdotem, qui prae diuturna infirmitate et affecta aetate debilitatus, scipioni innixus properabat ad Ecclesiam, ut aliis ibidem congregatis et ad mortem paratis sese adiungeret. Hunc ita sibi obviam factum subito confodiunt. No-

men illi erat Erasmus Traiectensis."

Joannes Voeren had eenvoudig geschreven: ¹⁾ „Quinto, D. Erasmus Traiectensis, dum properat ad Ecclesiam, scipione nixus, confossus crudeliter interiit."

Surius, *Commentarius*, p. 610.

Erat per id tempus in illa Carthusia dominus Paulus Walwijck Capellanus Episcopi Ruraemundensis, vir rara eruditione et morum integritate praeditus, concionator quoque egregius, et qui in publicis concionibus tum vitia acriter repraehendere, tum haereticorum impia commenta luculenter confutare consuevisset.

Havensius, *Relatio*, p. 40 s.

Porro per idem tempus, quo ita crudeliter in nostros saevitum est Cartusianos, erat in Cartusia Ruraemundensi D. Paulus à Waelyck, Sacellanus Reverendiss. D. Wilhelmi Lindani Episcopi Ruraemundensis faelicis recordationis, ab eisdem satellitibus propter fidem catholicam cum nostris pariter inhumanissime tractatus, et crudeliter interemptus. Nam ut se ad mortem pro Christo oppetendam melius com (p. 41) pararet et muniret, relictis aedibus Episcopi, ad Monasterium venerat, et sese nostris in templo adiunxerat. *En* (inquiens) *adsum*, ut *vobiscum moriar*. Erat sane vir ille rara eruditione et morum integritate praeditus. Concionator quoque egregius, ut qui publicis concionibus tum vitia acriter reprehendere, tum haereticorum impia commenta luculenter confutare consuevisset; nostrosque in hoc certamine et oratione et exemplo martijrii subeundi inflammabat.

Hunc virum illi homines, ab omni humanitate alieni, primum spoliant crumena sua, mox pallium et pileum auferunt, inde per monasterium eum circumducunt, iactant in eum proba et convicia, contundunt illum egregie.

Hunc viri illi, homines ab omni humanitate alieni, primum spoliant crumena sua, mox pallium et pileum auferunt. Inde ex Ecclesia protractum, per coenobium circumducunt, iactant in eum proba et convitia, multisque iniuriis et contumeliis onerant. Denique contundunt et caedunt immaniter.

1) Vgl. Havensius, *Historica Relatio*, p. 51.

Ad extremum in Carthusiae pomarium pertractum, in capite gravissime vulnerant: inde globulo traiciunt.

Non desunt, qui dicant ab impuris illis nebulonibus illi viro pudico impudenter praecisa verenda, et in os ingesta.

Is het na vergelijking dezer citaten niet klaar als de zon, dat Havensius het geschrift van Surius meer dan trouw gevolgd heeft? Korthedshalve wil ik hiermede volstaan. De belangstellende lezer kan zelf andere teksten naast elkander leggen.

Onaanvechtbaar dunkt mij dan deze conclusie: behoudens enkele oratorische uitweidingen, waartoe geestdriftige vereering voor zijn gemartelde medebroeders hem verlokke, heeft Havensius op oordeelkundige wijze uit de geschriften van Surius en Voeren een geheel samengesteld, dat niet slechts zakelijk maar bijna overal woordelijk met het origineel overeenstemt. Een uitzondering dient gemaakt voor het volgende.

Van „eene Religieus geprofessit binnen Cobelents heer Severus genoemd”¹⁾ schrijft Surius (p. 609) slechts: „Non parum autem crudeliter trucidatus est quidam Carthusiae Confluentinae monachus, qui tum illic hospes degebat.” Havensius heeft een heel verhaal²⁾ en geeft vele bijzonderheden, welke men ook bij Joannes Voeren vergeefs zoekt. Toch is het mogelijk, dat de laatste zijn zegsman was. Want Havensius geeft het geschrift van

1) Aldus Uwens' vertaling, blz. 79.

2) Het is door Pater Kronenburg weergegeven in zijn *Neerlands Heiligen in later eeuwen*, Dl. I, blz. 156 v. v.

Ad extremum in Cartusiae pomarium raptum, tres aut quatuor profani milites insiliunt in Sacerdotem Dei, in capite vulnere imposito gravissime sauciant, deinde prostratum humi non solum ignita glande per medium traiciunt, sed etiam ense confodiunt.

Nec desunt, qui dicant (pro dolor et horror) ab impuris illis nebulonibus illi viro pudico, vestibus omnibus spoliato, nudoque impudenter praecisa verenda, apertoque ventre (p. 42) cor evulsum atque intestina in os eius congesta.

Joannes Voeren niet in oorspronkelijke redactie, maar slechts een „extractum,” een „compendium, collectum ex scriptis, quae D Joannes Voeren Vicarius dictae domus post se reliquit.” Wellicht zijn, om niet in noodeloze herhaling te vervallen, de bijzonderheden weggelaten en is de betreffende tirade dus te rangschikken onder het „paucis immutatis.”¹⁾

Nog een derde bron werd door Havensius gebruikt, namelijk de zg. *brief van Lindanus*.

Dit geschrift had Gijsbertus Coeverinx, Deken van 's Hertogenbosch, aan Havensius voor de samenstelling van zijn boek ten gebruike afgestaan. Coeverinx had dat exemplaar ontvangen van Roermonds Bisschop Lindanus. Het was zelfs waarschijnlijk door Lindanus zelf geschreven. Havensius toch zegt²⁾ uitdrukkelijk: „Eae literae ab ipsomet Episcopo creduntur conscriptae.”

Hoe moeten deze woorden verstaan worden?

Klaarblijkelijk vergist zich Habets³⁾, als hij schrijft: „een brief van Gisbert Coeverinx, die zich toen te Roermond bevond, gericht aan Lindanus.”

Willemsen⁴⁾ vereenigt zich met de opvatting van Chapeaville⁵⁾: „scripsit tunc Reverendissimus Lindanus Episcopus Ruremundensis amico cuidam Lovanii agenti” en vermoedt, dat met dien „amicus” misschien Coeverinx zelf bedoeld is.

Hiertegenover staat, dat Havensius uitdrukkelijk zegt:⁶⁾ „litterae quarum exemplum olim Buscum-

1) *Historica Relatio* p. 48 en 49.

2) *Commentarius Rerum a sacris Praesulibus in Belgio gestarum* (Coloniae, 1611), p. 122.

3) *Gesch. v. h. Bisd. Roerm.* Dl. II, blz. 74, noot 1. Zoo ook zijn recensent Pater Allard in *Studiën*, Jg. 23 (1891), Dl. 36, blz. 115.

4) *De werken van Wilhelmus Lindanus in Limburgs Jaarboek* II, blz. 455, noot 1.

5) *Qui Gesta Pontificum Leodiensium scripserunt auctores praecipui*, tom. III (1616), p. 464 s.

6) *Commentarius* p. 122.

ducis a Rever. D. Lindano transmissum . . ." De brief, welke waarschijnlijk door Lindanus eigenhandig geschreven was, werd dus gezonden niet naar Leuven, maar naar 's Hertogenbosch.

Toch werd de oorspronkelijke brief naar Leuven geschreven. Havensius zelf schrijft even te voren: „quidam eo tempore Ruraemunda Lovanium scripsit." En in zijn *Historica Relatio* citeert hij (p. 38): „eadem epistola Ruraemundana ad Lovanienses scripta.“

De woorden van Havensius ¹⁾: ex literis quibusdam, quas de rebus tunc temporis ad Mosam gestis, quidam eo tempore Ruraemunda Lovanium scripsit, quarum exemplum hic subjiciemus olim Buscumducis a Rever. D. Lindano transmissum“ en deze andere ²⁾: „in illa Epistola, quam dixi Ruraemunda ad Lovanienses scriptam de clade civitatis Ruremundanae; cuius copiam a R. D. Lindano Buscumducis missam a R. D. Decano Buscoducensi Gisberto Coeverinx accepi,“ meen ik dus zóó te mogen verstaan: Een onbekende te Roermond schreef over de gebeurtenissen van 23 Juli 1572 aan een onbekende te Leuven. Een exemplaar, misschien een eigenhandige copie, van dien brief werd door Lindanus gezonden aan zijn vriend Coeverinx te 's Hertogenbosch en later door Havensius gebruikt.

Was Lindanus echter ook de oorspronkelijke opsteller van den brief? Havensius' woorden schijnen een ontkenning antwoord te eischen. De Bisschop vertoefde van Juli tot einde October 1572 als balling buiten Roermond ³⁾. Daarenboven zou de bevestiging niet strooken met de vermoedelijke identiteit van het schrijven met een nu te bespreken Italiaansch werkje.

Eenige jaren geleden, in 1903, heeft de Heer Flament ⁴⁾ een uiterst zeldzaam werkje uitgegeven getiteld:

1) *Commentarius*, p. 122.

2) *Historica Relatio*, p. 36.

3) Knippenbergh, *Historia Eccl. Ducatus Geldriae*, p. 186 s; Habets, *Gesch. v. h. Bisd. Roerm.*, Dl. II, blz. 447.

4) In *Publications de la Société Historique et Archéologique dans le Duché de Limbourg*, tom. XXXIX (1903), p. 389 ss.

L'inudite || et Monstruo || se Crudelta || usate da gli Heretici || contra Li Ministri || di Dio || Nella espugnazione della Citta di Ruremonda in Fiandra || il di 23 di Luglio 1572. || In Roma per li heredi di Antonio Blado Stampatori Camerali || Con licentia delli superiori.

Het boekje in klein quarto, dat in de bibliotheek te Gent berust, wordt door Dr. van der Haegen ¹⁾ beschouwd als reeds in 1572 gedrukt. Zeker moet het jaartal niet lang daarna gesteld worden.

Het verhaal der gepleegde wreedheden, in briefvorm geschreven en gedagteekend, „dalla Zopa di Mosa alli 28 de Luglio 1572“, steunt op brieven en verhalen van eenige geloofwaardige edellieden. Wil men met Dr. van der Haegen deze personen zoeken in het gevolg van den vluchtenden Bisschop Lindanus, of met den Heer Flament onder de ontsnapte krijgslieden van het Spaansche garnizoen, dat alles is slechts gissen. Wat den inhoud betreft, komt de *Crudelta* tamelijk wel overeen met den z.g. brief van Lindanus.

De controle heeft bezwaren, omdat de brief niet ongeschonden en in extenso voor ons bewaard is gebleven. Toch zullen wij het ver brengen.

Havensius heeft nog een tweede boekje geschreven, dat in de onderhavige kwestie inlichtingen kan verschaffen en als zoodanig ook reeds enkele malen door ons benuttigd is. Ik bedoel zijn *Commentarius rerum a sacris Praesulibus in Belgio gestarum*. Op p. 122 de gebeurtenissen van 23 Juli 1572 verhalend, schrijft hij de volgende teleurstellende maar verklaarbare woorden: „Sed quia narratio huius rei quomodo gesta sit, prolixior est, ne hic longiori digressione animus legentis distraheretur, et Commentarii huius continuatio nimium interrumperetur, iam ante separatim historiam istius truculentae caedis et persecutionis Carthusianorum et dicti D. Pauli Sacellani, eo quod simul cum Carthusianis in ipsorum monasterio interemptus est, proferri in lucem curavimus.“

Hij bepaalt zich dan tot het aanhalen van een gedeelte uit den bewusten brief. Legt men dit fragment naast de

1) *Bibliotheca Belgica*, s. v. *Crudelta*.

betreffende vertaling der *Crudella*, dan is de nauwe verwantschap van beide onbetwistbaar. De lezer oordeele.

Commentarius . . . p. 122 s.

Quia te rerum ad Mosam nuper gestarum teneri desiderio non dubito, paucis te faciam certiore, quidnam Ruraemundae a Principe Orangiae 1) in Dei mini (p. 123)

Crudella (Publ. XXXIX), p. 392 s.

Perche non dubito che V. S. havera desiderio d'intendere quel che poco fa segui à Mosa li daro un brevè ragguaglio diquel, che fu ordinato dal Prencipe d'Oranges il giorno

1) Om een debat aan de orde te brengen, zou men slechts de vraag behoeven op te werpen, in hoeverre de Prins van Oranje verantwoordelijk kan gesteld worden voor de gepleegde wreedheden. Het verschillend antwoord der schrijvers hangt af van hun oordeel over het karakter des Zwijgers.

Van Meteren (*Historie der Ned. Oorlogen* (1614), fol 79 b) is opmerkelijk sober in zijne berichten. Hooft (*Neederlandsche Histoerien* (1642), blz. 259) vertelt eenige bijzonderheden en herinnert dan aan het plakkaat des Prinsen tegen »eenighen overlast aan geestelyken, oft weiryken, te pleeghen.« Zoo ook Brandt-Van Hamelsveld, *Hist. der Reformatie*, Dl. II (1788), bl. 425 v. Bor (*Historie der Ned. Oorlogen*, 1e stuk (1679), bl. 399) laat na een vluchtig overzicht der gruwelen gemeld plakkaat in zijn geheel woordelijk afdrukken. Daardoor wordt de indruk van 's Prinsen onschuld versterkt.

Wagenaar (*Vad. Historie*, Dl. VI, blz. 385) beweert: »deze moedwil smertte den Prins.« Arend. (*Algem. Gesch. des Vaderlands*, Dl. II, 5e stuk blz. 203) vindt het gevoelen van een Spaanschgezind schrijver (Bentivoglio) niet onwaarschijnlijk, dat de Prins de plundering van Roermonde konde noch wilde beletten, daar hij zijn volk, bij gebrek aan soldij, niet anders bevredigen konde en alzoo moest gedoogen, wat hem tegen de borst en met zijne ware belangen in strijd was.« Van Vloten (*Nederlands Opstand tegen Spanje*, 1572—1575, blz. 55) acht den Prins niet aansprakelijk voor hetgeen door zijne huurbenden misdreven werd. Nuyens (*Gesch. der Ned. Beroerten*, II, Dl. 2, blz. 73) erkent mede, dat geldgebrek Oranje in de gegeven omstandigheden machteloos maakte. Zie ook Bilderdijk, *Gesch. des Vaderlands*, uitgegeven door Prof. Tydeman, Dl. VI (Amsterdam 1834), blz. 148.

Anderen (zie bijv. *Publications* *Limbourg*, tom. XXVII, (1890), p. 255, 462 en 472 noot 4; *Limburgs Jaarboek* II, blz. 365 noot 1) meenen te mogen eischen, dat de Zwijger krachtiger ware opgetreden en lachen met »de platonische proclamatie«, welke een maand te laat verscheen (23 Aug.).

Wie van polemiek houdt, leze verder over dit onderwerp *Polemiek over Lodewijk van Nassau en Willem den Zwijger tusschen Prof. Blok, P. Goedhart en X.* blz. 11 v. en 28 en *Lodewijk van Nassau en Willem de Zwijger. Historische critiek van Prof. P. J. Blok, gecritiseerd door X.*, blz. 43, 50, 91 enz.

stros potissimum postridie Divae Magdalенаe sit designatum, ut nos quidem ab oculatis testibus et fide dignis viris accepimus.

Caetera. n. alii referant melius.

Postquam sibi secundo civitatem tradi tanquam Regis Hispaniarum Gubernatori frustra postularat, eam nullis tormentis (quae vix habuit ulla alicuius momenti, praeter quatuor aut quinque ovalis globuli, quorum duo tantum fuerunt casso vulnere ei aculata) quassatam, sed portis duabus, allato per milites manipulatim stramine, incensis expugnavit.

Hanc forti animo Capitaneus Regius aetate quidem adolescens, et qui vix ex ephebis excesserat, sed invicto animi robore clarus N. Domini Floyon, nobilis viri Praetoris Leodiensis filius, Gallis non pluribus centum quadraginta longioribus bombardis instructis comitatus, cum paucis admodum civibus ex animo pugnantibus defendebat; atque tertio et quarto hostem irruentem, heroice proffigabat.

Verum hostes magna suorum (ultra quingentos) clade perturbati, ac propter nobilissimorum aliquot Ducum funera (quos pompa maxima postea in choro parochialis Ecclesiae sepelierunt) tantum non in furorem acti, omnes suas peditum copias sub noctis medium, luna sublustri, ad quindecim signa, ex vicino ei, nimirum Julij pago *Maesveel* in aciem producunt, et ad quintam fere invitos oppugnationem sex Gallorum signa cogunt:

Cumque milites ignavius pugnant, a torgo instabant equites, quos non tam armis, quam vultu Scythico, moribus terribis ac vere barbaricis (*Nigros* vocant) lanceis plurimos

doppo S. Maria Magdalena contro ai Ministri di Dio per quanto ho inteso da testimonii di vista, e altri degni di fede.

Dapoi che già due volte haveva indarno domandato, ce se gli rendesse la città finalmente, senza batterla con artiglierie, ma havendo brugiate due porte, e per quelle intromesso gran numero di soldati l'espugno;

era la città istessa [Diffessa?] da un forte, e valoroso capetano assai giovane, ma di animo invito, e di valor singulare con puoco piu di centoquatanta archibugieri Francesi, e alcuni altri puochi cittadini,

il quale per tre, o quatro volte ribbutto valorosamente l'inimico, ma gl'inimici sdegnata (sic) per la gran mortalità di piu di cinque cento di loro, e d'alcuni principali capitani, che con gran pompa sepelirono nel choro della chiesa parochiale, quasi infuriati fecero di tutta la loro gente quindici insegne, e andorono (andarono) la quinta volta sforzando quasi sei insegne (p. 393) de Franzesi a combattere,

e per che i soldati combattevano alquanto pegrante, restavano di dietro i cavaglieri, quali chiamano Neri, che conlancie altri ferivano, altri amazzavano, acio almeno per

conficientes, quo anteriores ad acriorem oppugnationem extimularent.

Civibus igitur animum despondentibus, atque defensionem deserentibus, et in suam quibusque domum diffugientibus, sed Gallis animo imperterrito, et a fronte et a tergo, (nam ab alia parte, quorundam perfidia hostes intraverant) perstrenue tota nocte pugnantes, totumque quatrinoctium, quod illic egerant, excubantibus, tandem civitate potiuntur sub horam octavam.

Recta igitur aedes Episcopi ante omnia petunt, ostiumque vi effringunt, domum et ipsi et cives non pauci (de quibus ut meministi tam praeclare erat meritis, publicis cum eleemosynis tum mutuis in usurariorum fraudem maximis) totam diripiunt, et Bibliothecam, plurimis, ut trium linguarum, ita disciplinarum variarum et historiarum, potissimum sacrarum libris tota Germania et (p. 124) Gallia conquistis, haud vulgariter instructam, et codicum veneranda antiquitate suspiciendorum, nondumque in lucem emissorum thesauro veluti recondito exornatam, licet loco uni aut alteri tantum noto immutatam, depraedantur, discerpunt, dilacerant.

Deinde in Canonicorum regularium aedes irruunt, communi namque utantur cum Episcopo habitatione seu domicilio, parteque maiore.

Horum aliquot trucidant, alios auri-bus mutilant. Venerabilem Patrem Priorem in capite graviter laedunt, aures praecidunt, deinde grandem temporum partem amputant, latusque diro ferro vulnerant; Custodem et Coquum ferociter mactant, senem illum Patrem Arnoldum, qui solis

timore combattessino virilmente,

finalmente perdendosi homai gli cittadini di animo, e abbandonando la dosi diffusa della cita per andar ciaschuno a casa sua crescendo tutta via la moltitudine de nemici, i quali per la perfidia di certi havevano havuto entrata per un'altro luogho, e combattendo tutta la notte finalmente circa l'otto hore preseno la citta,

subbito se n'andorno drittamente a casa de Vescovo, e rotta per forza la porta tanto essi quanto alcuni altri cittadini alliguali egli, come vostra Signoria si recordera tanto in privato, quanto in publico con le elomosine, e altri officie haveva fatto tanto bene, la sachegiorono tutta, e stracciorono, e dissiparono tutta la libreria piena di moltissimi libri di varie scientie, e particolarmente della sancta scrittura.

Dipoi andorno con grand'impeto alla chiesa di canonici regulari,

e alcuni tagliarono a pezzi, ad altri tagliarono l'orechie, al Padre Priore diedero una grande ferita in capo, dipoi gli tagliarono un orecchia con una gran parte della tempia, finalmente lo passarono da un lato all'altro; il sacrestano e il cuocho furono amazzati miserabilmente,

aegris omnibus Medicus et Apothecarius illic fuit, furiosis verbis adoritur, pecuniam postulantes.

Ille pactum suae redemptionis daleros centum annumerat: qua accepta praeter fidem militarem mox gladiis confossum, immanissime conciderunt.

Caeteri milites per civitatem in obvios quosque atrocissime grassantur. In opulentissimum Carthusianorum monasterium catervatim involant, ubi quam crudeliter saevitum sit, quis fando explicet? (sed de his, quae in Carthusianos perpetrata sunt, postea latius).

all'ultimo presero quel buon vecchio del padre Arnoldo, il quale servia a gl'amalati di medico, e spetiale, e cominciorono con gran furore e orgoglio a chieder gli danari, egli con patto di salvar la vita pago cento taleri, li quali subito, che hebbero in mani senza servar fede, ne promessa l'amazzorono, e tagliarono a pezzi, gli altri soldati scorrendo per la citta facevano grand' oltaggi a tutti quelli, ch' incontravano, e a squadroni, se n'andorono al medesimo Monastero de certosini,

Het eerste gedeelte der *Crudelta* blijkt dus een zij het ook eenigszins vrije en soms verkorte vertaling van den zg. Lindanusbrief. In het Italiaansch worden echter de namen van den garnizoensbevelhebber en van het dorpje Maesveel weggelaten. Wist de vertaler daarmee geen raad? Of draagt de drukker er de schuld van? De vele vraagteekens en ophelderingen, door den Heer Flament aan zijn publicatie toegevoegd, dwingen ons te denken aan een moeielijk leesbare copie of aan een slordigen corrector.

Hierop moesten nu volgen de bestorming van het Karthuizerklooster en de mishandelingen; den kloosterlingen aangedaan. In de plaats daarvan leest men bij Havensius de parenthesis: „Sed de his, quae in Carthusianos perpetrata sunt, postea latius.“

Wie is hier aan het woord? De briefschrijver, die zich voorstelde in een later schrijven daarop terug te komen, of Havensius, die daarover reeds een afzonderlijk werkje had uitgegeven? Zoo goed als zeker de laatste.

Het ware ons liever geweest, als de aanhaling zonder der onbreken was voortgezet. Natuurlijk! Is ons echter nu een belangrijk fragment verloren gegaan? Ik geloof het

niet. Voegen wij eenige citaten uit Havensius' *Historica Relatio* aaneen, dan kunnen wij op vier of vijf regels na den geheelen brief, voor zoover die op de Karthuizers betrekking heeft, reconstrueeren en dan blijkt eens te meer de volkomene eensluidendheid der Italiaansche vertolking.

Havensius, *Relatio*, p. 13.

Caeterum in scripto illo
Domini Lindani haec habentur:
«Ostium ingressi, primum illic
mactant Christo victimam, ac per-
pinguem illum patrem pauperum
portarium trucidant. Hunc vulneribus
gravissimis conficiunt, ac iuxta pu-
teum, qui ad dextram est ingre-
dientibus humi prostratum porcorum
instar incidunt, emasculant, evi-
scerant. Ad haec abdomen utroque
ex ventris latere crudelitate plus
quam Turcica oppandunt,
cumque in mortui viscera, pro suo
furore atrocissime desaevisissent, ac
praecisa dudum (sit honor auribus
oculisque pudicis) verenda ori eius
summa impudentia inseruissent, ad
bellum istud lepidumque specta-
culum foeminas tota convocantes
vicinia, Huncine (inquiunt) agnos-
citis monachum?»

De *Crudelta* vervolgt: corsero dipoi nel choro dove i fratti erano con gran devotione (p. 394) posti in genochioni avanti l'altare Maggiore, a li quali con grand impeto si aventorno a dossi e a dui crudelissamente li tagliarono per mezzo gridando cosi insegneremo portar le cape da frati" 1).

1) Dit gedeelte van den brief wordt door Havensius niet letterlijk geciteerd. Toch schijnt hij er op te zinspelen, als hij in zijn *Relatio*, p. 28 schrijft: «in templo ante altaria vulnerati, necatique; dira laniena considerunt, tanquam victimae quaedam mactatae, Deoque oblatae. Insultantibus nihilominus istis insanis militibus atque in has voces prorumpentibus. Ita vos docebimus monasticas gestare cappas.» cfr. *Geusianismus*, p. 78.

Het volgende klopt weer met een citaat van Havensius.

Havensius, *Relatio*, p. 36s.

. in dicta Epistola
scribuntur: Venerabilem Patrem
Sacristam 1) singulari pietate atque
rara vitae innocentia spectabilem
monasterio abripiunt, quem chorali
serica chlamide indutum ludibrii
causa, nebulonum manipulus cingit:
cappam illam choralem undique per
omnia in speciem reverentiae suble-
vantes subsequebantur aliquot Dal-
maticis, alii Albis, alii sacris casulis
vestiti. De Missali diras, nescio quas,
blasphemias in eum occinentes, sive
potius porcino grunnitu grunientes,
irreligioseque Deum blasphemantes
et Kyrie eleyson obgnannientes.

Alii pium virum longe trahunt in
itinere insultantes, pedibusque in
eum illudentes, et calcibus ferociter
pulsantes.

Praeibat quidam crucem Domini-
cam sublimi manu gestans, oculis-
que eius, non tam reverenter illam
ostentans quam in os subinde cru-
deliter impingens.

Alii colaphos sacro impingebant
capiti, fessisque longo protractu
humeris diri subinde crudeli laniena
infligebant vulnera. Tot igitur
mactatus vulneribus, tot dissectus
plagis, media in platea (quae in-
ferior dicitur e regione Elephantis)
foelix Christo cadit hostia, quam
ex furiosis illis unus stricto mediam
perfordit gladio. Sed adhuc spiran-
tem ad Minoritarum usque pertrahunt
Monasterium, ubi ad portae introi-
tum, qua ad templum iter est, de
laqueo semivivum suspendunt."

1) Ik cursiveer.

Crudelta (Publ. XXXIX, p. 394).

. le cape da frati, presero
il P. *Procuratore* 1) huomo de rara
virtu, e santita di vita, e vestitelo
per burla de pliviale le menorono
fuori del monasterio e cintelo una
gran moltitudine di quei scelerati
altri gli portavano la coda per scorno,
e altri vestiti di dalmateste, altri di
cotte, altri di pianete dicevano col
missale aperte certe lor biasfeme,

altri lo cominciarono a strastinare
per una lunga strada e li davano
calci, pugna, e schiaffi con ogni
crudelta,
uno portava la croce alzata, non
tanto per monstrarla a quel buon
Frate quanto per dargline tal volta,
si come faceva crudelmente su il
volto;

finalmente seguiva uno, che a gran
fatica l'andava flagellando, si che
per tante ferite, e battiture casco in
mezzo alla piazza, che si chiama
inferiore, e preso da un fu passato
per il mezzo da un canto all' altro,
e spirando anchora lo strassinorono
fin al monastero de francescani, alla
porta del quale verso la chiesa
l'impicorno."

Een opmerking is hier niet misplaatst. Havensius laat den sacrista of koster Vincentius van Herck de dupe zijn der spotprocessie ¹⁾, terwijl het Italiaansche relaas dit vertelt van den Procurator, namelijk Willem Wellen. Wie heeft hier gelijk? Heeft Havensius zich vergist en *sacrista* gelezen in plaats van *Procurator*? Of heeft de ander het woord *sacrista* verkeerdelijk vertaald in *procuratore*? De moeielijkheid wordt straks nader besproken.

Dat gedeelte dus van den brief, hetwelk Havensius in zijn *Commentarius* vervingt door den tusschenzin „Sed de his quae in Carthusianos perpetrata sunt, postea latius”, vinden wij bijna geheel terug in zijn *Historica Relatio*. Het vervolg van zijn citaat sluit zich weer nauw aan bij de Italiaansche vertolking. Men zie slechts.

Commentarius, p. 124.

..... postea latius).
Deinde ex monasterio Franciscano-
rum, duos istius ordinis Religiosos
abripiunt, Patrem Gorgonium a Mal-
dert, Praesidentem et rara pietate;
Patremque Reynerum, post tormenta
crudelissima laqueis enectos, suspen-
dunt.

In coenobio autem Sanctimonia-
lium ordinis Regularium S. Augus-
tini, is qui sacris Virginibus praerat,
vir admodum venerabilis, singulari-
que castitate non minus quam
sanctimonia, eximius D. Joannes
Halensis in templo suo fuisset a
Gasconibus trucidatus, nisi a Ger-
manis truculentiam Gallorum atro-
cissimam voce publica detestantibus
certae morti ereptus fuisset.

Nam uni Germano ostium pul-
santi cum aperuisset, eius pedibus
supplex provolvitur ut suae vitae
parcat obsecrans,

1) Op zijn gezag ook Pater Kronenburg, *Neerlands Heiligen in later eeuwen*, Dl. I, blz. 158 v.

Crudelta (Publ. XXXIX p. 394).

..... l'impicorno,
subbito trassero con gran forza due
Francescani da quel monastero, il
padre Gorganeo Alnaldent, presiden-
te e il padre Reverud, i quali dopo
molti e crudelissimi tormenti simi-
lmente impicorno.

Ma chi potrà esplicare con che
insolentia e crudelta habbino trat-
tato sedeci cartusiani, che erano ri-
masi, delli quali uno per mezzo d'un
soldato Thedesco scampo in questo
modo percioche gettato segli ai pie-
di, lo prego che gli salvasse la vita;

tui ille humanitate in supplicem
virum commotus, tuas, inquit, ce-
leteriter exuito vestes, meas, induito:
atque sic ille militarem habitum
equitis assumpsit: miles vero indu-
tus habitu Monachi, quasi per ludi-
brium per plateas discurrens, monito
interim alio ut sese a longe seque-
retur, eduxit eum hoc stratagemate
extra portam civitatis; ubi mutatis
vestibus, suas ipse recepit et induit,
atque ita in urbem rediit, Religiosus
vero suo iam habitu professionis or-
natus (p. 125) fuga sibi consulens,
evasit.”

egli mosso a pietà li diede le sue
vesti e vestitosi lui come per giuoco
di quella del Frate l'accenno che
uscisce fuori della città dove essen-
do anch'egli andato gli restituì le
sue vesti e lo lasso andare.”

De scherpzinnige lezer heeft in deze laatste citaten reeds een diepgaand verschil ¹⁾ opgemerkt. In Havensius' copie wordt Jan van Halen, rector der Reguliere Kanonikessen, door een Duitsch soldaat bevrijd. In de *Crudelta* is een Karthuizer de gelukkige. Een tweede aanstonds te bespreken moeielijkheid.

Zetten wij nog even onze vergelijking voort.

Commentarius, p. 125.

Porro Rever. D. Decanum Eccle-
siae Cathedralis ³⁾ graviter in ca-
pite sauciarunt; similiter in humeris
seu scapulis atque pectore, tandem-

Crudelta (Publ. XXXIX, p. 395).

2) Ferio il Decano cathedrale in
capo, nella spalla, e nel petto, e
l'han fatto prigionie, e chiedono per
rescatto mille talenti.

1). Dat de auteur der *Crudelta* het verhaal merklijk heeft inge-
kort, blijve buiten beschouwing. Vooreerst, omdat de reden daarvan
toch niet te achterhalen zal zijn. Ten andere, omdat deze kleine
afwijking ons oordeel niet kan wijzigen: de identiteit van beide
geschriften staat voldoende vast.

2). Tusschen dit en het voorgaande stukje wordt nog gewag
gemaakt van eenige losse geruchten en van de mishandelingen, Paulus
van Waelwyck aangedaan. Havensius laat deze passage uit den brief
eenvoudig weg als betrekking hebbende op het Karthuizersklooster.
Het hier overgeslagen citaat uit de *Crudelta* vindt de lezer eenige
bladzijden verder in mijn opstel afgedrukt.

3). Zijn naam was Theodoricus Haen of Haem. Vgl. Habets,
Gesch. Bisd. Roerm., Dl III, blz. 81 en *Continuatio Historiae Eccl. Duc.
Geldriae*, p. 110.

quæ varie exagitatum passi sunt redimi mille daleris.

Venerandum autem Dominum Priorem Cruciferorum 2) instar canis ferrea catena sub curru vinctum, frustoque panis subinde tanquam famelico cani obiecto, sic eum tantisper per summam contumeliam indignè tractarunt, donec redemptionis pretium pro ipso exolveretur.

Non minori barbarie usi sunt in duos Sacellanos D. Pastoris Ruraemundensis, nimirum D. Bartholomaeum Venralensem, virum pium et satis eruditum in eis quæ ad fidem et doctrinam Catholicam edocendam faciunt: quem diversis tormentis excruciatum, multisque plagis impositis et inflictis sic graviter vulneratum, ad extremum gladio in platea publica confoderunt.

Deinde D. Godefridum alterum sacellanum patria Stralensem, corpore inverso, capiteque deorsum in puteum quendam dimiserunt, ac rursus inde extractum stipiti affixerunt,

Diedero un archibusata in un braccio al Prior carthusiano, il quale dopo esse stato malamente trattato, doppo haver pagato tre millia coronati fu lasciato andare 1),

presero il priore dei Genufen (Crocefieri), e legato con una catena al collo a guisa de cane lo tenevano legato sotto un carro, dove per giuoco gli porgevano tal volta un pezza di pane, e così lo tenevano finche pagasse il riscatto,

imperocche preso il S. Bartholome de Venraidt huomo pio amator di Dio, e defensor della Religion Catholica tormentatolo con varii supplicii, battuto crudelissimamente fu con molte ferite nella piazza publica amazzato,

e il S. Godfredo stralense fu co' il capo avanti gettato in un pozzo, dipoi trattone fu impicato, e tagliatoli il naso, e l'orechie gli ritorno molte archibugiate,

1). Dit zinnetje ontbreekt weer in Havensius' copie.

2). Arnoldus Hertzworms, als Prior van het Kruisheerenklooster te Venlo in 1693 gestorven, gaf in 1661 (later nog vermeerderd in 1686) in het licht zijn *Religio S. Crucis, sive brevis ac solida informatio de ortu ac progressu Ordinis S. Crucis* . . . (Vgl. *De Maasgouw*, Jg. 1879, blz. 187). Daarin lezen wij: «Ruraemundae Ven. P. Christophorus a Besel annis 35 Prior, 1591 defunctus, a sicariis illis comprehensus, ubi sat vapulavit, catenis, loco canis, axi quadrigae astringitur, mucido pane et aqua putri altus, eo usque est cruciatus donec impiis manibus 1000 daleros pendit conventus». Cfr. Hermans, *Annales Canonorum Regularium S. Augustini, Ordinis S. Crucis*, Vol. I, part 2, p. 33 et 112 ss.

aures naresque minitantes praecidere ut pecuniam extorquerent :

Hoc modo Geusei homines perditum et proffigati Clerum Ruraemundensem truculenter aut trucidarunt, aut captivum tenuerunt, et crudeliter tractarunt, exceptis paucis, eis que gravi lytro redemptis,"

di maniera, che tutto il clero fu o crudel- (p. 396) mente ferito, o spietatamente ucciso, o senza veruna compassione fatto prigionie, percioche pochissimi (pochissimi) lasciorno andare con tutto che per loro rescatto havessero cavato gran somma di denari,"

Tot zoover is de brief, welken Havensius gebruikte, te vergelijken en, naar ik meen, ook identiek bevonden met het Italiaansche werkje *L'inudite et monstruose Crudelta*. Het overige gedeelte wordt door Havensius niet letterlijk aangehaald. Dat dit echter ook door hem voor Caput VII van zijn *Commentarius*, lib. II gebruikt is geworden, blijkt uit de aanvangswoorden van dit hoofdstuk: „Deinceps in eisdem literis, quarum supra memini, lup. (p. 126) culenter exponitur, quomodo . . . etc.”

Om niet al te wijdoopig te worden, laat ik de tekstvergelijking aan den lezer over.

Vatten wij, alvorens verder te gaan, even in korte woorden onze bevindingen samen.

1°. Surius heeft het eerst een oorspronkelijk en door Havensius betrouwbaar bevonden verhaal het licht doen zien.

2°. Meer waarde voor de geschiedenis heeft het beknopte en zaakrijke geschriftje van den ooggetuige Pater Joannes Voeren. Leverde Surius den vorm, de Roermondse Vicarius leverde de meeste en beste stof voor Havensius' verhaal.

3°. De zoogenaamde brief van Lindanus schijnt in eenigszins gewijzigden vorm en ietwat vrije, soms gebrekkige, vertaling behouden te zijn in het gedrukte boekje *Crudelta*. (Hiervan volgt straks een nadere bevestiging).

4°. Havensius heeft uit de drie gemelde bronnen een critische verhandeling samengesteld over de lotgevallen zijner ordebroeders, welke dus als voldoende vaststaande kunnen worden beschouwd.

50. Wij noteerden twee moeielijkheden, welke oplossing behoeven. Daarom en tevens om ons 3° nader te bevesgen, vraag ik de aandacht des lezers voor

Geusianismus Flandriae Occidentalis, auctore R. P. C. Wynckio, S. T. L. ord. F. F. Praed. priore conv. Iprensis. Edidit R. D. F. van de Putte, Collegii Episc. Brugens Rector. Brugis. Typis Vandecasteele-Werbrouck. MDCCCXLI.

Carolus Wynckius, een Pater Dominicaan, die Prior is geweest van het klooster zijner geboorteplaats Yperen, stierf te Parijs in 1582, een handschrift met bovenstaanden titel nalatende ¹⁾.

Van de Putte, die het in 1841 uitgaf, leidt zijne publicatie aldus in (p. XI): „L'ancien manuscrit du Geusianismus en un volume in 8°, d'une écriture du XVIIe siècle, était dans la bibliothèque de l'église cathédrale d'Ipres. Le chapitre l'envoya à Bruxelles, à la demande du comte de Cobentzel, ministre plénipotentiaire de S. M. I., qui en fut tirer (p. XII) une copie pour la bibliothèque royale. Une autre copie corrigée par à Myrica existe dans la bibliothèque Goethals, à Courtrai. C'est de cette dernière que nous nous sommes servi pour cette édition.

Henri Van der Heyden (a Myrica), Dominicain de Bergues-saint-Winoc ²⁾, a continué et mis en meilleur ordre

1). Over Wynckius en zijne werken zie Quétif-Echard, *Scriptores Ord. Praed.* II, p. 264 a (waar *Geusianismus* niet wordt vermeld), en *Monographie du Couvent des Frères-prêcheurs à Ypres (1278 à 1797)* par Fr. Henri Marie Iweins des F. F. Prêcheurs (Ypres, Lafontaine, in 8. 1864), p. 33 ss.

2). Henricus a Merica wordt door Sanderus (*Flandria Illustrata*, tom, III (Hagae Comitibus 1735), p. 298) genoemd onder de uitstekende en geleerde Dominicanen van Bergues-saint-Winoc, die met kracht de hervorming bestreden. Pater Iweins (*Monographie . . .* p. 35) weet niet meer te verhalen dan Van de Putte ons zegt.

Men moet onzen Henricus Van der Heyden niet verwarren met zekeren tijdgenoot en Dominicaan te Yperen Joannes Van der Heyden «dont on a latinisé le nom en celui de A Myrica et francisé en celui de La Bruyère». (Iweins, *Monographie . . .* p. 31 s). Cfr. Sanderus, *Flandria Illustrata*, tom, II, p. 336.

l'ouvrage de Wynckius jusqu'en 1575. Nous avons préféré le texte d' à Myrica, qui du reste contient tout ce que le premier auteur avait écrit.

A Myrica a ajouté à l'ouvrage de Wynckius plusieurs faits qui n'ont pas rapport à notre Flandre. Il a consacré sa troisième partie au récit du martyre des confesseurs de la foi de Gorcum, à l'exposé des dévastations, des pillages et des sacrilèges commis à Audenaerde et à d'autres faits non moins curieux pour l'histoire de ces temps¹⁾.

Uit deze woorden blijkt, dat, wat de Roermondsche martelaren betreft, niet Wynckius, maar Henricus van der Heyden aan het woord is. Wij zullen dus, in afwijking van de gewoonte onzer historici, hem als schrijver noemen. Hij eindigde zijn geschrift „ad Dei Optimi Maximi honorem hac die octavarum (Assumptionis?) B. M. V. 1575”.

Van der Heyden heeft een niet onbelangrijke bijdrage geleverd voor de geschiedenis der Roermondsche Martelaren. Weliswaar, zijn verhaal is noch oorspronkelijk noch onafhankelijk: de zg. brief van Lindanus was zijn voor-naamste, schier eenige bron. Toch is zijn werk juist daarom belangrijk, omdat hij, naar het mij wil voorkomen, den zg. Lindanus-brief meer ongeschonden bewaard heeft dan de Italiaansche vertaler, die vele namen verhaspeld en waarschijnlijk ook enkele moeielijk te vertalen volzinnen eenvoudig weggelaten heeft.

Dit alles behoeft bewijs. Om den lezer zelf wederom te laten oordeelen volgen hier naast het werk van Henricus van der Heyden de parallelplaatsen der *Crudelta* ¹⁾. De voornaamste verschillen cursiveer ik.

Geusianismus . . . p. 77 ss.

Capta si quidem illa civitate a
Guillelmo Aurangiae principe, ip-
sius milites inaudita tyrannide

Crudelta (Publ. XXXIX, p. 393 ss).

(Zooals boven gebleken is, is het Ita-
liaansche werkje over dit punt veel
uitvoeriger.)

1) De lezer zal het mij wel vergeven, dat ik de woorden der *Crudelta* tweemaal laat afdrukken. Ernstige controle is uiterst moeielijk, wanneer men telkens eenige bladzijden terug moet gaan zien

saevierunt in clerum, multorumque patientiam probarunt et examinarunt totique orbi notum fecerunt.

Exempla aliquot recitabo priori loco.

Direpta instructissima bibliotheca reverendissimi episcopi cunctisque libris miserrime discerptis et laceratis, postea adeunt monasterium regularium et in plerosque religiosos magna crudelitate grassantur.

Quosdam eorum trucidant, alios auribus mutilant, venerabilem priorem in capite vulnerant, aurem praecidunt, grandem temporum partem amputant, ipsiusque latus diro ferro perfodiunt.

Custodem fratrem Guinnandum et Cumum mactant. Pater Arnoldus, vir senio venerabilis, omnibus medicus et myropola, licet numeraverat pro redemptione suae vexationis daleros centum, a perfidis fidei militaris violatoribus gladiis confossus, conciditur.

Religiosissimum postmodum ingressi Carthusianorum monasterium, janitorem primo ingressu trucidant, infictis illi multis vulneribus incidunt, emasculant, eviscerant. Ad haec abdomen utroque ex ventris latere crudelitate plus quam turcica oppandunt. Quumque in mortui viscera suo pro furore atrocissimi saeviissent ac precisa dudum (*sed honor auribus oculisque pudicis*) verenda, ori ejus summa impudentia inseruissent, ad bellum istud ipsisque lepidum spectaculum feminas tota

. . . e dissaporono tutta la libreria piena di moltissimi libri di varie scienze, e particolarmente della sancta scrittura, dipoi andorno con grand' impeto alla chiesa di canonici regulari,

e alcuni tagliarono a pezzi, ad altri tagliarono l'orechie, al Padre Priore diedero una grande ferita in capo, dipoi gli tagliarono un'orechia con una gran parte della tempia, finalmente lo passarono da un lato all'altro;

il sacrestano, e il cuocho furono amazzati miserabilmente, all'ultimo presero quel buon vecchio del padre Arnaldo, il quale servia a gl'amalati di medico, e spetiale, e cominciorno con gran furore e orgoglio a chieder gli danari, egli con patto di salvar la vita pago cento taleri, il quali subito, che ebbero in mani senza servar fede, ne promessa l'amazzorono, e tagliarono a pezzi

se n'andorono al medesimo Monastero de certosini, e entrando nella porta sacrificarono la prima Hostia a Christo Segnor nostro percio chè presero il portinaro, e havendoli date molte ferite appresso a un pozzo li gettorono a terra, e li cavoro le viscere, e sparsero tutte l'interiora, e havendoli tagliato le parti dishoneste gli l'attacorno in bocca, e chiamorono a quel spettacolo molte donne di quel vicinato.

convocantes vicinia, huncne (inquiunt) agere sciatis monachum.

Deinde in sacrum templi chorum (p. 78) irruunt religiosaeque fratres juxta summum altare provolutos precibusque deditos iavadunt, vulnerant, mactant, et in cumulum binos componentes aut colligantes *incipibus illis gladiis oblongioribus utraque manu capularibus (quos Germani vocant SLACHZWEERDEN) medios intersecant*, diraque laniena concidunt, clamitantes: ita vos docebitis monasticas gestare cappas 1).

Venerabilem patrem procuratorem rara vitae modestia spectabilem, *postquam variis contumeliis vexasset, suisque vestibus spoliasset et sacri capitis verticem diro ferro in crucis modum duriter inscidissent, coronamque horribiliter decorticassent et pellem atroci manu evulsissent, longissimoque vulnere a levae manus capite in dextram usque per superiora pectoris et utrumque brachium ducto crudelissime sauciassent, crucemque oblongam vasto in pectore inarrassent, senisque manibus turcica immunitate abscidissent 2)*, monasterio abripunt.

Quem etiam choralis illa serica clamide indutum ludibrii causa nebulonum manipulus cingit.

Corsero dipoi nel choro dove i fratti erano con gran devotione (p. 394) posti in genochioni avanti l'altare Maggiore, a li quali con grand' impeto si aventorno a dossi e a dui a dui crudelessimamente li tagliarono per mezzo gridando così insegneremo portar le cape da frati,

presero il P. Procuratore huomo de rara vertu,

e vestitelo per burla de piviale lo menorono fuori del monasterio e cinto una gran moltitudine di quei scelerati,

1). Vgl. hierbij Havensius, *Historica Relatio*, p. 28 en p. 53.

2). Deze tusschenzin *«postquam abscidissent»* ontbreekt ook geheel in Havensius' citaat van den brief (*Hist. Relatio*, p. 36). Zie boven blz. 190. Het stukje schijnt dus of tusschengevoegd te zijn door Van der Heyden, of — wat waarschijnlijker is — weggelaten door Havensius. De mishandelingen toch, welke hij even te voren aangeeft als den koster Vincentius aangedaan, verschillen al heel weinig van de hier opgenoemde. Daarenboven, grammaticaal is het citaat zonder den tusschenzin ook wel wat zonderling.

Cappam illam choralem undique per illorum ludrica in specie reverentiae sublevantes.

Subsequerantur aliqui dalmaticis, alii albis, aut casulis sacris vestiti. De missali nescio quas blasphemias porcino grunitu evomebant, Deum blasphemantes, et kyrie eleyson obgannientes.

Alii pium virum longo trahunt itinere insultantes pedibusque in eum illidentes, nunc huc, nunc illuc protrudentes durisque pugnis ostendentes et calcibus ferociter pulsantes.

Praeibat quidam crucem dominicam sublimi manu gestans, oculisque ejus irreverenter illam ostentans, et in os subinde crudeliter impingens.

Alii colaphas sacro impingebant capiti, alii palmas faciei, alii immunes cervicibus plagas illidebant.

Unus sequebatur, qui canefienti capiti, fessisque longo protractu humeris dira subinde crudeli laniata infligebat vulnera. Tot igitur mactatus vulneribus, media in platea (quae inferior dicitur e regione Elephantii) felix Christo cadit hostia,

quare e furiosis illis unus stricto medium perfodit gladio, sed adhuc spirantem ad Minoritarum usque pertrahunt monasterium, ubi ad portae introitum, qua ad templum iter est, laqueo semivivum suspendunt. (p. 79). In monasterio Minoritarum duos fratres abripiunt patrem Gorgonium a Moldre, praesidentem, et patrem Reynerum, quos post tormenta crudelissima laqueis oneratos praedicto Carthusiano appendunt socios.

Tertius frater 1) Johannes Rodius,

1). Dit verhaal mist men wederom in *Crudelta* en overal elders.

altri gli portavano la coda per scorno

e altri vestiti di dalmateste, altri di cotte, altri di pianete dicevano col messale aperte certe lor biasfeme,

altri lo cominciarono a strastinare per una lunga strada e li davano calci, pugna e schiaffi con ogni crudelta,

uno portavo la croce alzata, non tanto per monstarla a quel buon Frate quanto per dargline tal volta, si come faceva crudelmente su il volto;

finalmente seguiva uno, che a gran fatica l'andava flagellando, si che per tante ferite, e battiture casco in mezzo alla piazza, che si chiama inferiore,

e preso da un fu passato per il mezzo da un canto all'altro, e spirando anchora lo strassinorono fin al monastero de francescani, alla porta del quale verso la chiesa l'impicorno,

Subbito trassero con gran forza due Francescani da quel monastero, il padre Gorganeo Alnalent, presidente, e il padre Reverud, i quali dopo molti e crudelissimi tormenti similmente impicorno.

rara indole adolenscens, dum in templo palatini quidam milites eum immaniter mactant, gravibusque vulneribus toto corpore sauciant, mirabili Dei beneficio eripitur. Si quidem quidam miles Brunswicensis, confessionista, commotus miseria et clamoribus tam duriter mactati hominis, sese illi offert defensorem atque contra illos sicarios defensorem. Horridis enim verbis illorum atrocem execratur immanitatem, quodque usum militum Germanorum violarent, sacerdotes et monachos ad unum omnes mactarent. Divaricatis pedibus prostratum humi corpus cingit, sese strictis illorum gladius fortiter objicit. Deinde seminecem humo levat, verbis blandis confirmat, in suum hospitium deducit, vulnera sanat, medicamentis fovet, lenimentis mulcet, atque post dies duodecim liberaliter veste rusticana (quam incolae vocant *kiele*), extra impia hostium castra abducit liberum.

(p. 80) Qua porro sevitia sunt grassati in sedecim caeteros Carthusianos quis fando explicet,

unus omnium elapsus est, qui laniam illam bis turcicam queat ad vivum exponere. Is (*uti et venerabilis vir singulari castitate non minus quam sanctimoniam eximus D. Johannes Hale sacrarum virginum praepositus*) militis Germani manu, truculentiam Gallorum atrocissimam publica voce detestantis, certae morti suae e templo fuit ereptus. Nam ostium pulsanti quum apperisset, ejus supplex pedibus provolvitur, obsecrans ut suae parcat vitae.

Cui ille humanitate commotus ait: Tuas exuito vestes et induito meas.

ma chi potra explicare con che insolentia, e crudelta habbino trattato sedeci cartusiani, che erano rimasi, delli quali uno per mezzo d'un soldato Thedesco scampo in questo modo percioche gettato sugli ai piedi di lo pergoche gli salvasse la vita;

egli mosso a pietà li diede le sue vesti e vestitosi lui come per giuoco

Sic ipsum militari habitu indutum, ille monastico per ludibrium, monasterio educit. Jubet ut eminus eum sequatur, vestesque extra oppidi portas suas recipit atque ad comilitones redit.

Duos Carthusianos dicunt se vidisse cacabo injectos fuisse elixos, tres verubus fixos atque assos 1).

Horum ventris abdomen diriter intrudebant et per vicinia lanceolis et hastilibus affixum aut papyro involutum tota civitate circumgestantes clamitabant: Quis axungiam vult emere monasticam? 2)

Tanta crudelitate nondum saturi, reliquos omnes, partim in templo, partim in porticu conficiunt, eorumque cadavera horribiliter concussa, undaque in templi vestigio coagregarunt;

ad quae, quum pater unius illorum suum quaesiturus filium accessisset, miserum arripiunt non passi ut filium perquireret vel inter mortuos, ac mox custodiae tradunt, totaque nocte cubiculo (quod feminarum vocatur) includunt 3).

(p. 81). Coeterum apud Carthusianos delitescebat insignis doctrinae et

di quelle del Frate l'accenno che uscirte fuori della città dove essendo anch' egli andato gli restitui le sue vesti e lo lasso andare,

alcune dicono de haver visto due cartusiani cotti in una caldara, tre arrostiti in spiedi,

e pigliando i loro grasso gridavano per la città chi vuol comprar songia fratesca,

e non satii anchora di tanta crudeltà tutti li altri parte (395) nella chiesa, parte nel portico amazzorno, e accumulorno nell' entrata della chiesa tutti i lor corpi nudi miserabilemente trattati,

e essendo iuinenuto (invenuto) uno padre d'un de quei frati carthusiani per cercare il suo figliuolo non solo non gli lo permisero, ma lo presero e lo messero in prigione.

Stava appreso questi Carthusiani nascosto il confessore e predicatore del

1) Havensius (*Historica Relatio*, p. 38) ontleent aan den brief deze loopende geruchten, maar voegt erbij: »De quibus tamen nobis in monasterio nihil certi hactenus constare potuit, ut omnia tumultuarie fiebant, et quidem plurima extra monasterium etiam clam in diversis locis civitatis, nostris ignorantibus, aut etiam vel captis vel diffugientibus, et in varia loca distractis.»

2) De woorden: »Si quis abomen (abdomen) Monachorum coemere velit" vertaalt Havensius zelf in margine (p. 39): »Wer wolt Schmeer kauffen.»

3). Havensius vermeldt dit feit niet, noch in zijn *Relatio*, noch in zijn *Commentarius*.

probitatis vir Paulus Walvicius 1) reverendi Ruremundensis episcopi a confessionibus et sacellanus, qui cum eo tum Ruremondae, tum Weirdae pro defensione catholicae fidei strenuam navavit operam.

Hunc in choro Carthusianorum precibus vacantem apprehendunt, choroque in vicinum pomarium abstractum, immani crudelitate aggrediuntur atque vestibus, quas pia animi promptitudine hilariter exuere parabat, spoliare, saevisque verberibus contundere.

Deinde sacrum caput duobus vulneribus utrinque sauciant. Accurrensque unus securi armatus verticem feriens, illi caput desecat. Quo immani vulnere accepto, sacra Christi victima procumbit.

Postmodum humi stratum gladiis impiorum confossum, despoliatum, denudatum, inaudita truculentia castissimum virum emasculant, ventrem atrociter incidunt, viscera immani manu extrahunt, truncum lentissime pertentant oculisque sanguine plenis praecordia saevissime perscrutantur. Denique cor Christi amore flagrantissimum

Vescovo insieme con due altri sacerdoti, il quale ogni giorno per quel gregge miserabile offeriva a Deo venerabile sacrificio della Messa aveva costui per tre anni con gran costanza e eloquenza predicato a quel popolo, e quasi trasformato in un altro, perciocche con niente minor vehemenza reprendevasi li viti di catholici che li nuovi errori e falso dogmi degli heretici.

Hor essendo costui ritrovato in quel monasterio fu preso e con gran crudelta martyrizato,

perciocche lo ferirono nell' una, e nell' altra parte del capo gravissimamente e un altro con una acerta gli divise il capo in due parti si che cadde in terra morto,

ne content anchora di questo gli diedero molte altre ferite, e spogliandolo gli cavorono l'interiora e il cuore, che haveva ardentemente amato Dio e gli lo posero in bocca,

1) Havensius (p. 41 van zijn *Relatio*) houdt zich hier, zooals boven bleek, letterlijk aan Surius. Slechts schijnen beide op den brief te zinspelen, als zij het verhaal der mishandelingen, het reeds ontzielde lichaam van Paulus van Waelwyck aangedaan, beginnen met de woorden: »Nec desunt, qui dicant Zie boven blz. 181.

Opmerkenswaardig is het wel, dat Van der Heyden in het voorbijgaan herinnert aan Lindanus' hervormingsarbeid te Roermond en te Weert.

a visceribus evulsum ac truculentia turcica extractum in os ei infrungunt, corpusque barbarice excarnificant et quaternas in partes dilaniant.

D. Theodoricum Haem decanum cathedralis in capite atque humero et pectore vulnerant, eumque caput *daleris* mille redimi volunt 1).

R. P. priorem Carthusianorum bombardata in brachio laesum immunitur vexatum dimiserunt persolutis coronatis *duobus millibus quingentis* 2).

Venerabilem Patrem cruciferorum vinculis ligatum instar canis, catena collo innexa, sub carruca stringebant, objectoque subinde panis frustrato, ad suum alebant ludibrium, donec redemptionis persolveret pecuniam.

(p. 82). Non absimili crudelitate in duos pastoris Ruremundensis vicarios sunt grassati, D. Bartholomeum a Wenneraidt et D. Godefridum Ceralensem. Bartholomeum quidem plurimis tormentis vexatum ac duris verberibus caesum vulneribusque variis saucium, diro gladio in platea publica productum mactarunt. D. Godefridum autem, in puteo capite everso demittunt: deinde extractum palo affigunt, utrique auriculae impactis clavis. Postea nares, auresque praescindunt. Deinde ignitis bombardae glandibus immaniter trucidant 3).

1) Havensius (*Commentarius*, p. 125) copieert ook: „mille *daleris*.”

2) Havensius (*Relatio*, p. 46): „bis mille coronatis . . . paulo post . . . reliquum pecuniae alicubi reconditae.”

3) In het citaat van Havensius (*Commentarius* p. 125) is slechts sprake van bedreigingen om geld af te persen. Vgl. *De Volksmissionarissen*, jg. 9 (1888), blz. 450; Habets, *Gesch. Bisd. Roerm.*, Dl. II, blz. 74 en vooral A. de Raisse, *Ad natales Sanctorum Belgii Joannis Molani Auctarium*, (Duaci 1626), p. 139.

Ita totum clerum Ruremundensem aut immaniter trucidant, aut naribus, auribusque atrociter mutilant, aut vinculis saevissimis detinent captivos.

Paucos enim dimiserunt ingenti extorta redemptione, quam Dominus Johannes Lon semel pactam coactus est duplicare, et Dominus Gerardus Meranus sacrae theologiae licentiatu 1) tripliciter postquam laqueum collo injectum excussisset. Interea pro ipso intercedente Hospite diversorii, quod dicitur *In den Heeren craem*, vitam a principis vicario vocibus subasperis et contumeliosis impetravit. Quo cognito milites insani ostium bipennibus infringunt, atque postridie in lecto latitantem atque prae siti intollerabili laterculos pluvia vix madescens lambentem abripiunt, quos tandem mutato tertio redemptionis pretio *daleris* centum cogebatur placare.

di maniera, che tutto il clero fu o crudel (p. 396) mente ferito, o spietatamente ucciso, o senza veruna compassione fatto prigionero,

perciocché pochissimi (pochissimi) lasciano andare con tutto che per loro riscatto avessero cavato gran somma di denari, laquella alcuni sono stati sforzati a duplicare, altri a triplicare.»

Het is te betreuren, dat Van der Heyden zijn verhaal hier afbreekt en ons de mogelijkheid tot verdere vergelijking beneemt. Wij zouden anders beslist bevestiging erlangen van de boven reeds uitgesproken bewering, dat nl. Havensius voor caput VII van zijn *Commentarius*, lib. II gebruik heeft gemaakt van den zg. Lindanus-brief.

Immers — de lezer zal mij nu wel bijstemmen — het verhaal van V. d. Heyden is in hoofdzaken hetzelfde als dat der *Crudelta*. Zijn *Geusianismus* te Roermond is niet anders dan een fragmentarische, in hoofdstukken afgedeelde copie van den brief. Zelfs kan men het woord plagiaat moeielijk terughouden, als men de verschillende Latijnsche aanhalingen van Havensius naast den tekst van *Geusianis-*

1) Over hem zie Habets, *Gesch. Bisd. Roerm.* Dl. III, blz. 83; Willemssen in *Limburgs Jaarboek*, II, blz. 335, 362 en 455 noot I en *Continuatio Historiae Eccles. Ducatus Geldriae* (Brussel 1806), p. 110.

mus legt. Bijzonder merkwaardig in dit opzicht is het relaas der spotprocessie zonder de daaraan voorafgaande mishandelingen.

Aangenomen nu de stelling, dat V. der Heyden den brief meer ongeschonden bewaard of althans getrouwer weergegeven heeft, dan brengt zijn geschrift ons een schrede nader tot oplossing der straks aangestipte moeielijkheden.

1°. Wie was de dupe der breedvoerig beschreven spotprocessie? Een Karthuizer. Ja! maar de koster Vincentius van Herck of de procurator Wilhelmus Wellen? Van der Heyden en de schrijver der *Crudelta* noemen den procurator; Havensius citeert uit den brief zelve en schrijft: „sacristam.” Tbch putten de drie schrijvers uit dezelfde bron. Wie heeft zich dan vergist? Hier staan twee lezingen tegen één. De misvatting ligt dus waarschijnlijk aan de zijde van Havensius of van zijn copist (Lindanus?).

Daarenboven heeft Havensius eenige moeite om het citaat aan zijn verhaal aan te passen. Na p. 35 gezegd te hebben, dat een der soldaten medelijden kreeg met den armen Pater Vincentius, een einde aan zijn lijden wilde maken en daarom zijn geweer op hem afschoot, vervolgt hij als een nauwgezet geschiedschrijver: „quamquam ex eo necdum videtur (p. 36) occubuisse. Nam im illa epistola’ . . . etc. Dan laat hij de woorden van den briefschrijver volgen, zonder zich over dezer al of niet verrouwbaarheid uit te spreken.

2°. De brief, zooals hij geciteerd wordt door Havensius (1), laat Joannes van Halen, Rector der Reguliere Kanonikessen, door een Duitsch soldaat redden. In de *Crudelta* is de gelukkige een Karthuizer. Biedt Van der Heyden ons nu de oorspronkelijke lezing, dan zijn beide geestelijken op gelijksoortige wijze aan de slachting ontkomen en is de moeielijkheid opgelost.

1) *Commentarius*, p. 124. Zie boven blz. 191.

Dat Havensius den Karthuizer niet vermeldt, wordt verklaard door zijn met duidelijke woorden uitgedrukt streven om alle herhaling te vermijden. Hij verwijst immers voor al wat zijn medebroeders betreft naar zijn *Historica Relatio*. De Italiaansche bewerker, blijkbaar geen vriend van Hollandsche namen, schrapte, om moeielijkheden uit den weg te gaan, eenvoudig den ganschen tusschenzin. Deze wordingsgeschiedenis der schijnbare tegenspraak dunkt mij alleszins aannemelijk.

Uit de citaten van Havensius, uit de *Crudelta* en vooral uit het *Geusianismus* zou dus de geheele zg. Lindanus-brief, — met uitzondering van het laatste gedeelte — te reconstrueeren zijn. Dit over den uiterlijken vorm. Wat echter te denken van zijn innerlijke waarde? M. a. w. is of zijn de schrijver of de schrijvers van dien brief absoluut geloofwaardig?

De vraag is licht gesteld, hare beantwoording moeielijk. Want de berichten, welke als toetssteen kunnen dienen, zijn schaarsch.

Havensius, toch zeker — en beter dan wij, die het jaar 1572 zoo ver achter ons hebben liggen — tot oordeelen bevoegd, laat ons in het onzekere nopens zijn gevoelen. Gewoonlijk (zie p. 13 en p. 35) houdt hij de citaten zorgvuldig afgezonderd van den tekst en drukt ze cursief. Waar (zie p. 28 en p. 53) hij de woorden van den briefschrijver in zijn verhaal inlascht, gelden zij slechts spreekwijzen en uitdrukkingen, geen feiten. Eens (p. 35 s.) zoekt hij naar overeenstemming tusschen zijn vaststaande gegevens en die van den briefschrijver. Andermaal zegt hij (p. 38) na een letterlijke aanhaling zelfs uitdrukkelijk: „De quibus tamen nobis in monasterio nihil certi hactenus constare potuit” 1).

1) Bedoelde plaatsen zijn in de voorgaande regelen van dit opstel na te slaan.

Over het algemeen aanvaardt Havensius dus niet zoo maar voetstoots de narichten van den briefsteller (1). Had hij gegronde redenen voor die reserve?

Ten opzichte der Karthuizers wil ik mij, naar het voorbeeld van Havensius, van onderzoek en uitspraak onthouden. Anders handelen zou het verwijt van vermetelheid verdienen.

Bepalen wij ons tot de Reguliere Kanunniken en de Minderbroeders. Gabriel Pennottus (2) noemt slechts de twee priesters „Arnoldus Somerens et frater Joannes Gonghel.” Doch zijn naamlijst, hoewel samengesteld volgens opgave van Paulus Schooff, prior-generaal der Windesheimsche Congregatie (1620—1626), is onvolledig.

Weliswaar, de Prior van het Roermondsche St. Hieronymus-Convant behoefde niet vermeld te worden. Hoezeer ook gemarteld en verminkt, bleef hij nog eenigen tijd in leven (3).

Maar waarom werd de kok, Br. Leonardus Leetgens, niet door Schooff aan Pennottus als martelaar opgegeven? Omdat hij slechts Convers was? Een andere beweegreden is moeilijk uit te denken, want zeker behoorde hij tot het getal der slachtoffers.

Daar bestaat nog een memorieboek van het St. Hieronymus-klooster, door Habets in 1872 uitgegeven (4). Daarin lezen wij: *Marie Magdalene* (feestdag 22 Juli) Anniversarium fraternitatis, confratrum nostrorum a Geusis

1) Ik heb hier natuurlijk zijn *Historica Relatio* op het oog, het werkje, dat ex professo over de Martelaren handelt. In zijn *Commentarius* bespreekt hij de bloedige gebeurtenissen slechts in het voorbijgaan. Voor lib. II, cap. VII hiervan schijnt dan ook, gelijk reeds gezegd is, een uitzondering gemaakt te moeten worden.

2) *Generalis totius sacri ordinis clericorum canonicorum historia tripartita*, lib. II, cap. 65 (ed. Colon. 1630), p. 528, col. 1 bij Dr. Acquoy, *Het klooster te Windesheim en zijn invloed*, Dl. II, blz. 154.

3) Knippenbergh, *Historia ecclesiastica Ducatus Geldriae*, p. 186 zegt uitdrukkelijk: »aegre vitam servavit.» Bij andere schrijvers is dit niet zoo duidelijk.

4) *Publications* . . . *Limbourg*, tom. IX, p. 311—342.

interfactorum, videlicet: Arnoldi de *Zomeren*, Johannis de *Gangelt* presbyterorum et Leonardi de *Swalmen*, coci nostri, in hac domo professorum et parentum eorumdem, qui anno 1572, una die, manibus iniquis Geusorum occubuerunt (1).

Uit hetzelfde handschrift blijkt, dat Fr. Arnoldus, van *Zomeren* geboortig, den 18 Febr. 1537, dat Joannes van *Gangelt* den 10 April 1554 en dat de leekbroeder Leonardus *Leetgens*, van *Swalmen* geboortig, den 24 Nov. 1545 geprofest was (2).

Deze drie kloosterlingen zijn dus zeker door de bloed-dorstige wreedaards vermoord. Wat echter te denken van den vierden, door Van der Heyden genoemd fr. Guinadus (3)? Zou dit geen schrijffout zijn voor Joannes? Is het immers wel denkbaar, dat de ordebroeder, die ambts-halve bovengemelde aantekening neerschreef, zich slechts drie personen herinnerde en een vierde vergat?

Daarenboven op de professielijst, welke loopt over de jaren 1446 tot 1567 vindt men den naam van slechts één kloosterling, die door Van der Heyden bedoeld zou kunnen zijn, nl. Winandus van *Kirchraet*, geprofest den 24 Febr. 1566, procurator des kloosters. Deze is echter niet vermoord, maar stierf in 1599 als Deken der domkerk (4).

Alvorens te zeggen, wat Franciscaansche bronnen omtrent de Minderbroeders berichten, wensch ik een tot nu toe met opzet veronachtzaamden getuige op te roepen.

Le Historie de' successi de' nostri Temp. Del R. P. Faustino Tasso Vinitiano de' Minori osservanti. In Venetia, Presso Domenico, & Gio. Battista Guerra, fratelli.

1) *Publications* cit., p. 340. De moord geschiedde den 23 Juli. De aangehaalde woorden werden echter telken jare waarschijnlijk reeds daags te voren, op het feest van Maria Magdalena, aan de kloosterlingen ter herinnering voorgelezen.

2) *Publications* cit., p. 331, 332 en 336.

3) Bij Havensius en in *Crudella* zoekt men den naam vergeefs.

4) *Publications* cit., p. 332; Habets, *Gesch. Bisd. Roerm.*, Dl. III, blz. 86 v.

MDLXXXIII. Dit werk zal er zeker niet toe bijdragen de zaak tot klaarheid te brengen.

Op p. 282 begint hij zijn verhaal met het beleg van Roermond. Uit welke bronnen Tasso zijn gegevens daarvoor heeft geput, kan veilig buiten beschouwing blijven. Alleen zou ik het vermoeden willen uitspreken, dat zijn zuidelijk temperament hem wat sterk heeft doen kleuren.

Wat de Karthuizers betreft heeft hij voornamelijk Surius gevolgd. Schier niemand der Martelaren wordt dus met name genoemd. Enkele bijzonderheden laat hij weg. Zoo vertelt hij niet, dat Nicolaus van Gangelt en Joannes Trajectensis konden ontkomen door zich in andere klederen te steken. Van Pater Severus van Coblenz verhaalt hij eenvoudig niets. Overigens is hij wat breedsprakiger en nog vager dan zijn zegsman.

Surius sluit met de vrijkoop van den Prior Pater Joachim. Tasso verhaalt dit eveneens. Toch is hij nog lang niet uitgepraat. Nu juist begint zijn woordenstroom los te breken, nu juist volgen vele bijzonderheden, waarvan de herkomst niet of slechts vermoedelijk is aan te wijzen.

Daar Tasso's boek vrij zeldzaam en in Nederland weinig bekend is, laat ik hier het zoo juist bedoelde gedeelte afdrukken.

(p. 289)..... „La onde venuti i Geusei nemici, e ribelli di Dio, e del loro Re, come sitibondi del sangue de' Religiosi, messero tutte le citta, e terre di quella Provincia sossopra. Ne i medesimi giorni (per non lasciar sorte di martirio, che non fosse essercitato ne i poveri Religiosi) havendo nelle mani molti Frati Certosini, Canonici Regolari, e di San Francesco, e del Carmine, gli andavano martirizando a dua a dua con diversi martirij.

Fra questi presero dua della Certosa, i quali furono bolliti vivi, e dopo furono cavati tutti strutti dali' acqua, e dal foco (290) cocente, che per tre hore bolli gagliardamente, furono gettati a mangiar a i cani; i quali (per miracolo) parendo haver a nausea quella carne, dopo fiata, si partivano.

(Wordt vervolgd.)

Twee jaar levens in de achttiende eeuw.

Tijden van duurte en hongersnood, gelijk onze voorvaderen die gekend hebben, behooren gelukkig tot het verleden. Door onze vele goede en goedkoopere middelen van verkeer staan de verschillende deelen van onze aarde met elkaar in gemakkelijke verbinding. Gemakkelijk kan dan het land, dat gebrek lijdt, geholpen worden door den overvloed van elders. Daarvoor zorgt de handel.

Door gebrek aan verkeerswegen was in vroeger tijden de handel gering, voornamelijk de handel in levensmiddelen. Elk land, elke streek moest voor zich zelf zorgen. En was er miswas in 't land, dan was duurte daarvan noodzakelijk gevolg. En dan kwam hongersnood als noodlottige nasleep achterna voor de breede volksklasse.

Het was dan een moeilijke tijd voor de magistraat. Zijn vaderlijke zorg uitte zich dan in allerlei voorschriften, waardoor van den eenen kant woekerwinst bestreden werd en van den anderen kant gezorgd werd in het land te houden wat voor het levensonderhoud der burgers noodzakelijk was.

Zulk een moeilijke tijd waren de jaren 1771 en 1772.

Het jaar zette in met een ziekte onder het vee. Een miswas van het graan volgde.

De Martelaren van Roermond.

(Een bronnenstudie.)

(Vervolg).

Alcuni altri di questa medesima massa ne furono passati con grossissimi stiglioni dalle parti posteriori fino al collo, e così ancor vivi posti sopra accesi carboni, e girando attorno lo stiglione, li cuocevano come fosse carne di vitello, o d'altro animale per far arrosto.

Più oltre (che par cosa impossibile, e horrenda da pensarvi pure) pigliavano il grasso, che strutto dal fuoco, crollava d'ogni parte, e serbato in diversi vasi di rame, dopo quel martirio alcuni empì andavano per le strade pubbliche della città, con quei vasi in ispalla gridando per deriso: A chi vendo io senza fratesca? Chi vuol comperar a buon prezzo lardo di porco Papesco? Chi vuol fervirsi da me d'arrosto Romano?

La onde con questi scherni, e molti altri, ch'io (per il dolor, ch'io sento nello scrivere) non racconto, andavano gli empì Geusei, dopo la morte de' santi Catholici Religiosi, sbeffando i corpi, e le carni loro.

Mentre molti Religiosi stavano in una stanza per dover esser martirizzati tutti, non s'aspettando altre, che qualche sorte di martirio straordinario, e fuori dell'usato, v'era un fra Giacopo Franciscano d'età di XXV anni, e un fra Girolamo (1) Certosino d'età di trenta, i quali erano d'una bellezza di corpo incredibile, per la quale si facevano risguardare, e insieme compatir da tutti, che giovani tanto belli dovessero così vituperosamente morire. Non era in loro minor la divoti (291) ne, unica bellezza dell'anima, di quello, che era quella del corpo s'onde come col corpo movevano a pietà, così con la divotione incitavano a lagrime i risguardanti.

1) Een Karthuizer, die Hieronymus heet, is aan Joannes Voeren onbekend.

Si trovava quivi un Zuber Tedesco, huomo pieno di carità, il quale vedendo fra molti frati, che dovevano esser martirizzati, questi dua, si mosse a pietà, che giovani così belli, e così divoti havessero a morire; onde prese alcuni panni secolareschi, che teneva, e una notte hebbe commoda d'andar dove erano i frati, e quivi spogliatili de'loro panni religiosi, li vesti de'panni secolari, e dando loro libertà, li fece fuggire.

Dubitando poi il Tedesco d'esser iscoperto, pigliò l'habito del frate Certosino, e vesti se stesso, e quasi per ischernò andava pubblicamente fra le genti, havendo le maniche piene di sabbia; e facondone l'asperges, per dove caminava; di modo, che con questo effetto (che da tutti era tenuto che fosse fatto per ischernir i Religiosi) il Tedesco libero i duoi frati dalla morte.

L'habito del frate di S. Francesco fu preso da altri heretici, e empito di paglia in forma d'huomini, e fu legato nella piazza ad un palo, e riempite le maniche di quel frate di paglia, che vestiva l'habito di S. Francesco, fu dato fuoco alla polve, dove essendo il frate finto composto con molti legni duri, coperti di paglia, n'andò l'habito insino al Cielo, ardendo, e dividendosi quei legni in più parti, i quali, dopo esser giunti fino dove poterono andare, ritornarono in diversi luoghi della piazza: e in questo modo schernivano non solamente gli abiti delle sacre Religioni, ma anco i (p. 292) Santi loro fondatori."

Op blz. 310 begint Tasso zijn verhaal weer opnieuw. Was hij totaal vergeten, dat hij dit punt reeds eenige bladzijden vroeger had behandeld? Curiositeitshalve laat ik het stukje hier volgen.

(p. 310) „poi che presa dall' Orange Ruremonda, gli Ugonotti la messero a sacco, usando à' Catolici quelle crudeltadi, che non usarono mai i Neroni. Andarono subito al Vescovado per trovar il Vescovo, ma non v'essendo, li dissiparono tutto il Vescovado, abbrusciantoli la libreria, che era della più belle di quel Regno.

Vennero poi ad una Chiesa de' Canonici Regolari e

rubbando cio che puotero havere, amazzarono tutti i Canonici tagliando l'orecchie al P. Priore piu per dispregio, e dopo con alquante stoccate lo passarono da banda a banda.

Stava quivi non molto lontano un Monasterio detto la Certosa, nel quale stavano a far penitenza, e oratione venti padri molto divoti, e amati per la loro santita dal populo, e entrativi gli heretici, amazzarono il portinaio, che fu il primo a comparire per ordine dell' ufficio, che teneva; e lasciatolo morto, i frati, che si tirarono nel coro per raccomandarsi a Dio, furono da loro trovati, e quivi senza pietà gli uccisero tutti, in quell' istesso luogo, facendo l'asperges per la Chiesa dell' innocente sangue loro.

Nel Monasterio di san Francesco pigliarono il Guardiano, e lo vestirono col Piviale, e loro ponendosi quelle vesti sacre da Diaconi, e Suddiaconi, l'accompagnavano con la Croce avanti; il quale voltandosi spesse volte, li dicevano: porta questa Croce, e con essa li percolavano atrocemente il capo, e così processionalmente schernivano le cerimonie sacre della Chiesa; e dopo l'haverlo così crudelmente battuto, non potendo reggersi in (311) piedi, cade, e all' hora ficcandoli un pugnale nel petto, lo strassarono fino alla piazza, e dalla piazza al Convento di S. Francesco, e quivi così mezo morto l'appicarono.

Ritornati dopo di novo alla Certosa, intesero, che molti frati s'erano nascosti, onde trovatili, gli amazzarono; de' quali alcuni ne fecero bollire in una gran caldaia, e altri li arrostirono così vivi.

Usciti fuori, s'incontrarono nel Confessore del Vescovo, e Predicatore, huomo di buona vita, e di gran dottrina, e senza compassione li cavarono il cuore, e glielo diedero in bocca, e quivi col proprio cuore in bocca morì.

Il P. Vicario dell'ordine di S. Francesco fu appicato, e fatto bersaglio di molti archibugieri più bel colpo per trafgerli il cuore.

Vestirono un Catolico per dispregio della nostra religione dell'habito di S. Francesco, e empitoli le maniche di polve, li diedero fuoco, onde acceso di quelle, morì.

Tagliarono il naso, e l'orecchie a molti Sacerdoti, e così sanguinolenti li menarono con le mani legate per le strade, e poi nel mezo della piazza gli amazzavano.

Entrarono poi ne i monasteri delle Vergini dedicate a Dio, e quivi, come fossero nel pubblico postribolo, le violarono, levando loro la virginità del corpo, ma raddoppiandoli quella della mente, e dopo facendone quello stratio, che non si sarebbe fatto a gli animal brutti, le lasciarono come morte per le strade.

Fuori della prima porta della città di Ruremonda v'era un luogo divoto dove si riducevano i Catolici a far qualche loro (312) divotione; onde havendo gli heretici per ispia, che quivi ve n'erano alquanti, li assediaron, che non poterono uscire, e poi li diedero fuoco.

Fatti tutti questi insulti alla città di Ruremonda, il Principe d'Orange calo l'essercito per far il simile, e peggio ad un'altra Città detta Malines" enz.

De lezer oordeele nu zelf. Degelijkheid en ernst, den geschiedschrijver zoo broodnoodig, zijn hier ver te zoeken. Het heeft den schijn, alsof de zg. Lindanusbrief of mischien het gedrukte boekje *Crudelta* aan Tasso onder het schrijven in handen is gekomen. De volgorde van zijn verhaal, dunkt mij, wijst dit uit. Het document was te kostbaar om het ongebruikt te laten. Hij zette zich aan het schrijven en vlocht het relaas ter dezer plaatse in. Hij gaf zich zelfs de moeite niet onder het schrijven zijn zegsman te raadplegen, maar werkte voort vertrouwend op zijn geheugen. Vandaar onnauwkeurigheden en zelfs tegenspraak met het vroeger geschrevene.

Kortheidshalve wil ik mij slechts tot eenige punten bepalen.

Vooreerst worden *alle* Reguliere Kanunniken vermoord. De opgave van *twintig* Karthuizers is op geenerlei wijze te verklaren.

Hoe moet verstaan worden wat verhaald wordt van „il Guardiano“? De dupe der spotprocessie, wij weten het reeds, was zoo goed als zeker de Procurator der Karthuizers

Wilhelmus Wellen. Eenige bladzijden vroeger (p. 286) spreekt Tasso van den Procurator en noemt hem in margine: „Guardiano della Certosa,“ Zou Tasso's eigen terminologie hem hier parten spelen? De veronderstelling lijkt wat dwaas. Maar dan had Tasso zich toch ook maar wat duidelijker moeten uitdrukken. Nu kan het ons niet verwonderen, dat vele schrijvers den Gardiaan der Minderbroeders als een der meest deerniswaardige slachtoffers voorstellen. Doch daarover later.

Ten slotte nog dit. Op p. 291 verhaalde Tasso dat het kleed van een ontkomen Franciscan met stroo opgevuld en publiek op de markt verbrand werd. Hier (p. 311) wordt een Katholiek met het minderbroedershabijt omhangen en op dergelijke wijze om het leven gebracht. Zoo komen de sprookjes in de wereld.

Men zou van Tasso als Franciscan de meeste en beste gegevens verwachten omtrent zijn gemartelde ordebroeders. Het tegendeel is waar. De marteldood van Pater Reinerus van Linter, welke historisch vaststaat, wordt niet vermeld. In plaats daarvan worden wij vergast op deels onbetrouwbare, deels onjuiste mededeelingen.

Wat toch is ons omtrent aantal en namen van gemartelde Franciscanen bekend?

In het noodlottig bloedjaar 1572 werd de Nederduitsche minderbroedersprovincie bestuurd door den verdienstelijken Pater Florentius van Oyen ⁽¹⁾, geboortig van Leiden. Wat al tegenspoed moest hij gedurende zijn vierjarig provinciaalaat ondervinden! Dagelijks bereikten hem berichten over moord, plundering en verwoesting. En zijn zonen in het Noorden, die overal de eerste slachtoffers waren van de woede der geuzen, hielden hem trouw op de hoogte van hunne lotgevallen.

Niemand beter dan hij kon dan ook een gedenkschrift samenstellen, waarin het lijden der om het leven gebrachte

1) Eenige biografische gegevens over hem in *De Godsdienstvriend*, Dl. 82 (1859), blz. 139 v. en *Bijdr. voor de Gesch. v. h. Bisd. Haarlem*, Dl. IX, blz. 96 v.

Franciscanen beknopt en zakelijk was beschreven. Hij deed het, waarschijnlijk nadat hij in Augustus 1574 zijn ambt had nedergelegd.

Pater Martinus van der Heyden (Myricanus), in 1580 provinciaal gekozen, liet er een afschrift van maken en zond dit den 20 Juli 1580 naar Rome, gewaarmerkt met zijn handteekening en met die van P. Florentius en voorzien van het zegel der provincie. De Generaal Pater Franciscus Gonzaga liet het tegelijk met een kort bericht over andere provincies ter perse leggen. Daaraan voegde hij een rondschriften toe, gedagteekend Napels 14 Februari 1581, waarin hij aanspoorde de ballingen der verschillende provincies met hartelijke broederliefde op te nemen en te huisvesten.

Vóór mij ligt een (tweede? ¹) uitgave Ingolstadii, Ex Officina Wolfgangi Ederi Anno MDLXXII. De volledige titel luidt: „*Historia Passionis Novorum in Germaniae Inferioris provincia constantissimorum Martyrum Ordinis sancti Francisci ex observantia a Reverendo Patre Florentino Leydano, eiusdem Provinciae Ministro collecta: sicut ab eis accepit, qui sanctissimorum Fratrum Martyrio adfuerunt, et propriis oculis ad finem usque conspexerunt. Cui accedit Enarratio Martyrij, aliorum quorundam eiusdem Ordinis Religiosorum in partibus Galliarum, pro fide Christi, occisorum.*“

Op p. 48 leest men: „Eodem anno 1572 mensis Julij die 23 Frater Reynerus a Lintris sacerdos et praedicator, cum civitas Ruremondensis ab adversariis fidei prodicione caperetur, gladiis impiorum ante venerabile Sacramentum, per latera transfossus, feliciter obdormivit in Domino.“

Ziedaar het eerste, kortste, officieele en dus ook vertrouwde bericht.

Thomas Bouchier ⁽²⁾, *Historia ecclesiastica de Mar-*

1) Vgl. o. a. Servais Dirks, *Hist. litt. et bibliogr. des Frères Mineurs de l'Observance de St. Francois en Belgique et dans les Pays-Bas*, p. 118 uit Sbaralea, *Supplementum et castigatio ad Scriptores trium Ordinum S. Francisci a Waddingo aliisque descriptos*. (Romae 1806), p. 239.

2) Zijn eigenlijke naam was Thomas Lacton. Zie het zooeven geciteerde *Supplementum* van Sbaralea, p. 671.

tyrio Fratrum Ordinis divi Francisci, dictorum de Observantia, qui partim in Anglia partim in Belgio passi sunt. (Parisiis apud Joannem Poupy 1582), p. 154 heeft zoo goed als woordelijk hetzelfde. Wie onder het nieuwe opschrift op p. 276: „Qua ratione apud Ruremondenses Franciscani fuerint ab haereticis excepti,” nadere bijzonderheden verwacht, wordt bitter teleurgesteld. Slechts in algemeene termen worden de gepleegde wreedheden aan de kaak gesteld.

Franciscus Gonzaga, Minister-generaal der Minderbroeders, in zijn *De Origine Seraphicae Religionis Franciscanae* (Romae 1587), p. 994 stemt ook overeen met Florentius Leydanus. Alleen de woorden „naribus auribusque immaniter praecisis” bevatten iets nieuws ¹⁾. Zijn bericht wordt zakelijk juist weergegeven door de Nederlandsche Minderbroeders **Henricus de Vroom (Sedulius)** ²⁾ en diens vertaler **Cornelius Thielmans** ³⁾ en den Roermondenaar **Joannes Boener** ⁴⁾.

De nagedachtenis van P. Reinerus bleef ook bij de Minderbroeders, die in 1576 te Roermond waren teruggekeerd, in zegening. Althans in 1620 kon Pater Thielmans over het getijdenboek des martelaars schrijven: „Den boeck is noch int convent seer bebloet, doen zy hem zijn ooren, neuse ende vingeren afsneden als hy daer in badt” ⁵⁾.

Zelfs lieten de Paters van het Roermondsche klooster voor hun gemartelden medebroeder een waardeerend graf-

1) De tweede uitgave (Venetiis 1613) heeft op p. 1158 woordelijk het zelfde.

2) *Historia Seraphica* (Antverpiae 1613), *Corollarium*, p. 692.

3) *Seraphische Historie*, 1e stuk (Loven 1628), *Corollarium oft Byhanck*, blz. 37.

4) *Delineatio Historica Fratrum Minorum Provinciae Germaniae Inferioris a Geusiis in odium fidei crudeliter occisorum* (Antv. 1635), VI.

5) *Cort Verhael van het leven der Heylighen van S. Franciscus Oirden* ('s Hertogenbosch 1620), blz. 253. Dezelfde woorden, met weglating van „ende vingeren,” herhaalt P. Thielmans in zijn *Seraphische Historie*, 1e stuk (Loven 1628), *Corollarium oft Byhanck*, blz. 37.

schrift opstellen en hingen dit aan den muur naast het hoogaltaar ¹⁾.

De moord op Pater Reinerus kan dus niet aan twijfel onderhevig zijn. En dat Tasso daarvan niets verhaalt, geeft ons geen hoogen dunk van zijn *Historie*.

Andere levensbijzonderheden van P. Reinerus zijn niet bekend. De toevoeging *a Lintris* laat ons zelfs in twijfel in welke der Belgische plaatsjes, Oplinter of Neerlinter, de Minderbroeder geboren is ²⁾.

Nog meer wat met den naam van P. Reinerus in verband wordt gebracht, kan den toets der kritiek niet doorstaan. Zoo wordt hij door sommige schrijvers saeculier priester genoemd. Havensius ³⁾ had geschreven: „trucidati dicuntur ab impiis militibus Christi hostibus et Theomachis sacerdotes 23, inter quos duo Franciscani, et tres Regulares Monachi, et aliquot sacerdotes seculares interempti fuerunt: quorum unus, nomine D. Reinerus Lintrius sacerdos et praedicator” Met eenigen goeden wil zou men dezen zin zóó kunnen verklaren, dat het „*quorum*” terugsloeg op het iets vroeger voorafgaande „*Franciscani*.” Jammer echter, dat het „*Dominus*” voor den naam Reinerus aan dit pleidooi allen grond ontnemt. Havensius dwaalt ⁴⁾ en — waarschijnlijk op zijn voetspoor — ook Franciscus Dusseldorp ⁵⁾.

Barezzus Barezzi, een boekhandelaar van Cremona, die ten jare 1608 het vervolg uitgaf op de ordeskronieken

1) Ms. *Origo, progressus et modernus status Provinciae Germaniae Inferioris anno Dni 1647*, fol. 58 b: »In choro Ecclesiae . . . ad latus in tabella parieti appensa visitur hoc Epitaphium: Ao. 1572 23a Julij hoc loco pius Chri sacer: P. Reijnerus A. Lintris, Professione Fr. Minor, ab Haereticis naribus auribusque immaniter mutilatus, tandem multis confossus vulneribus, atrociter interemptus, Chri victima effectus est.”

2) Zie Bets, *Gesch. der gemeente Neerlinter*, blz. 110.

3) *Commentarius Rerum . . . etc.*, p. 122.

4) Zie *De Volksmissionaris*, Jg. IX (1888), blz. 448 noot 2.

5) Vgl. *Bijdr. voor de Gesch. v. h. Bisd. Haarlem*, Dl. XIV (1887), blz. 373.

van P. Marcus van Lissabon ¹⁾, verhaalt nog, dat P. Reinerus gardiaan was van het Roermondsche minderbroedersklooster en dat hij in processie door de stad werd geleid ²⁾. Gelukkig dat Barezzus op den rand Tasso en Bouchier als bronnen citeert. Tasso noemt enkel, zooals wij weten, „il Guardiano” als dupe der spotprocessie. Bouchier verhaalt slechts den marteldood van P. Reinerus. Barezzus nu, in zijn ijver om beide schrijvers te benutten en overeen te brengen, verdicht een onhoudbare legende, welke in verloop van tijd veel opgeld heeft gedaan.

Slaan wij nu het *Martyrologium Franciscanum* eens open. Daar lezen wij op 23 Juli: „Ruremundae in Geldria BB. Reynerij a Lintris, et Gorgonij à Maldeberto, Martyrum: quorum prior a Geuziis haeticis, ob fidem Catholicam, comprehensus, primum opprobriis ac ludibrio affectus est, deinde auribus, naribusque barbara saevitia mutilatum, et variis dirisque vulneribus confectum, suspendio necaverunt: alter vero, Conventus Guardianus cum esset, post tormenta crudelissima, laqueis enectum suspenderunt” ³⁾.

In de bijgevoegde aantekeningen wordt P. Reinerus door P. Arthur de Moustier, in tegenspraak met zijn juist geciteerde woorden, gardiaan van Roermond genoemd. Later echter, tot de ontdekking gekomen dat Barezzus hem verkeerd heeft ingelicht, herroept de auteur in zijn *Addenda et Corrigenenda* p. 616 de kwalificatie en verandert haar in die van predikant. De spotprocessie wordt om licht te bevoeden redenen geheel achterwege gelaten. Hadden ook latere schrijvers dit voorbeeld maar gevolgd!

Voor het gezegde omtrent Gorgonius a Maldeberto (later p. 616 verbeterd in *a Malderto*) beroept de samensteller

1) Sbaralea *Supplementum* cit., p. 515.

2) Vgl. de door Leonardus van Napels bezorgde editie *Chroniche degli ordini instituiti dal P. S. Francesco*, part. 4a, tom. 1° (Napels 1680), p. 482.

3) Arturus a Monasterio, *Martyrologium Franciscanum* (Parisiis 1638), p. 303. Cfr. p. 616.

van het *Martyrologium* zich op Havensius' *Commentarius* lib. II, cap. VI. Bij het naslaan ontmoeten wij den naam van Pater Gorgonius echter alleen in het citaat van den aan Havensius verstrekten zg. Lindanusbrief, hetwelk hij zorgvuldig afgezonderd houdt van zijn eigen verhaal.

Niet Havensius is hier dus aan het woord, maar gelijk vroeger bleek, eenige „geloofwaardige edellieden,” die wellicht ooggetuigen waren van de plundering en moordtooneelen in de bisschopsstad.

Is hun gezag beslissend en moeten wij dus hunne beweringen aanvaarden? Ik durf het sterk betwijfelen. Nuchterweg vraag ik mij immers af: is het wel denkbaar, dat de toenmalige Provinciaal Pater Florentius van Oyen van dien moord onkundig bleef? En bleef hij niet onkundig, zou hij dan niet ook den naam van den Gardiaan evenals dien van P. Reinerus, en om zijn overheidsambt wellicht nog eerder, voor de vrome vereering van het nageslacht bewaard hebben?

Een *anonymus*, die in 1647 een provinciekroniek opstelde, durfde, waarschijnlijk om het gezag van het *Martyrologium* niet te ondermijnen, het verhaal niet vlakweg ontkennen en schreef heel voorzichtig: „Passus est cum eo Venerab P. Gorgonius A Madelberto (alias a Maldert) loci Guardianus, quem alicubi in coenobio deprehensum, post tormenta crudelissima, iudem Haeretici laqueo tandem strangulatum suspenderunt. Agunt de eo Literae a Rmo Dno Lindano tunc loci Antistite Buscumducis missae, et plures graves Historici, licet apud nos certa non extent documenta” ¹⁾.

In zijn archief had de ongenoemde Pater dus niet de minste aanwijzing kunnen ontdekken. Maar wat hij, als gezaghebbende in historiezaken van de Nederlandsche minderbroedersprovincie, niet volstrekt loochende, meenden de Paters van Roermond pieteitshalve te moeten behouden.

1) Ms. *Origo, progressus et modernus status Provinciae Germania Inferioris anno Dni 1647*, fol. 68 b.

Zij plaatsten den naam van P. Gorgonius naast dien van P. Reinerus op hun „Tabula mortuaria“ (1).

Die „Tabula mortuaria“ waarop Knippenbergh zich in zijn *Historia* beroept, geeft aan zijn bewering een cachet van authenticiteit, als hij beide Paters als slachtoffer vermeldt. Vrage echter: wat heeft men onder die „Tabula mortuaria“ te verstaan? Niet anders, dunkt mij, dan een doodenlijst, gelijk men er bijna overal in onze klooster-gangen aantreft. Zulk een lijst heeft echter juist zooveel waarde als de bron (of bronnen), waaruit zij is opgemaakt. Die bron zal, ik zeide het reeds, in het onderhavige geval geweest zijn het handschrift van 1647.

Pater Arthur de Moustier heeft met echte speurzucht nog andere en al heel verrassende bijzonderheden achterhaald. Een dag later, op 24 Juli, staat in het *Martyrologium Franciscanum* aangeteekend: „Ruremundae in Geldria, Beatorum Joannis, Conventus eiusdem urbis vicarii, et sociorum Martyrum, quos Geuziorum rabies haereticorum, evexit ad palmam. Nam Beatus Joannes, velut ad signum appensus, militum telis confossus est, caeteri vero diversis suppliciis Triumphalem Martyrij coronam meruerunt.“

Wat heeft dit nu weder te beteekenen, zoo is men geneigd eenigszins wrevelig te vragen. Ja, lezer, men zou er zijn geduld wel bij gaan verliezen. Laat liefde tot de historische waarheid ons echter bewegen met onverstoorbare kalmte het getuigenverhoor ten einde toe voort te zetten.

Tot staving zijner beweringen laat de samensteller van het *Martyrologium* Bouchier en Barezzus als getuigen optreden.

Bouchier? Ik zal dan toch maar — iets wat ik tot nu toe uit vrees voor langdradigheid achterwege liet — zijn woorden laten afdrukken. Dan kan de lezer zelf oordeelen. Hij schrijft 2):

1) J. Knippenbergh, *Historia Ecclesiastica Ducatus Geldriae*, p. 76.

2) Het zal wel overbodig te zijn er aan te herinneren, dat ik de boven geciteerde uitgave van 1582 gebruik. Daar bestaan nog andere

(p. 276) „Qua ratione apud Ruremondensis Franciscani fuerint ab haereticis excepti. Civitas Geldriae est Ruremonda opertuno admodum et belli tempore convenientissimo loco sita, sedesque eadem est Episcopalis quam hodie occupat solidissima illa Ecclesiae columna Guilelmus Lindanus homo certe et incredibili pietate et eruditione incomparabili, qua praeditus est, numquam satis commendatus. Hoc oppidum sibi occupandum putarunt haeretici quod et fecere. Atque ubi intraverunt variis tormentis affectos (p. 277) quam plurimos fratres et diversis poenis excarnificatos, summo metu excruciarunt, morte etiam quibusdam illata. Tanta enim saevitia omnia transigunt ut misi plurimis praemissis cruciatibus mortem non inferant: nec ullum adeo crudele flagitium reperiri aut excogitari potest quin id habeant meditalum et inferant ubi barbariem suam illis libet exercere: quemadmodum eodem in oppido Germanus quidam miles dum apud Carthusianos omnia demoliuntur ollam quandam pinguedine e cuiusdam Carthusiae religiosorum corpore extracta implet, ut sibi ad offarum usum quibus ille populus multum oblectatur serviat. Ea est ipsorum crudelitas, ea ad nona (nova) supplicia excogitanda et exequenda dexteritas, ut nihil tam sit crudele quin ab iis iam pridem sit inventum et usitatum.“

Ziedaar alles. Waardevolle details ontbreken. Hoogstens leert ons het citaat, dat er vreeselijk en onmenselijk door de soldaten is huisgehouden en dat eenige personen door hen vermoord zijn.

Maar Barezzus dan? „Il Padre Vicario, zegt hij 1) del sudetto Convento di S. Francesco fu appicato, e fatto ber-

uitgaven nl: Ingolstadii ex Officina Wolfgangi Ederi 1583 en Pariisiis apud Gulielmum Bichonium 1586. Vgl. Wadding, *Scriptores Ord. Min.* (Romae 1806) p. 219 en Sbaralea, *Supplementum*, p. 671. Bevatten deze latere edities misschien veranderingen of bijvoegsels, welke mij gedeeltelijk logenstraffen? Ik weet het niet: ondanks alle zoeken en navragen is het mij niet gelukt ze in handen te krijgen.

1) In de door Leonardus van Napels bezorgde editie, part 4a, tom. 1° (Napels 1680), p. 482.

saglio di molti archibugieri, i quali giocavano, a chi faceva con l'archibugiate piu bel colpo, per trafignergli il cuore." Vergelijking met het voorgaande bewijst ons, dat Barezzus niet alleen de zaak zelve maar ook de woorden ontleent aan den onbetrouwbaren Tasso ¹⁾, die zoo uitmuntend de kunst verstaat van „faire des livres”, welke aan zonen der Noordsche stranden maar niet bevalen wil.

Doch er is meer. De naam *Joannes* wordt zelfs door Tasso niet genoemd. Heeft P. Arthur de Moustier zich misschien vergist? Onder de slachtoffers was wel een Pater Joannes, ook Vicarius, niet echter van de Minderbroeders maar van de Karthuizers. Ik bedoel den ons bekenden Joannes Voeren, die de gruwelen bijgewoond en beschreven heeft.

Of zou de Minderbroeder Joannes Rodius (Roy), de nog jeugdige Frater, wiens redding door een Duitschen soldaat wij ons vroeger ⁽²⁾ door Van der Heijden lieten verhalen, aanleiding gegeven hebben tot persoonsverwisseling? Ook dat is mogelijk ⁽³⁾.

In ieder geval, wat Van der Heijden — en hij alleen ⁽⁴⁾ — van fr. Joannes Rodius vertelt, schijnt historiegetrouw. Immers het oudste recommandatie-boek van het Weertsche klooster teekent het volgende aan: „Obiit a' 1574 24 Septembris dilectus confrater noster fr. Joannes Roij, sacerdos, praedicator et confessor, qui peste obiit, post multa pericula eidem a Guesis illata, et patienter perpessa, cujus anima requiescat in sancta pace.” Dat klopt tenminste.

Wordt deze fr. Joannes Roij door P. Arthur de Moustier bedoeld, dan is zijn bericht nog gedeeltelijk onjuist. Hij

1) *Le Historie* p. 311. Zie boven blz. 266.

2) *Geusianismus*, p. 79. Zie boven blz. 199 v.

3) Cfr. Steph. Schoutens, *Martyrologium Minoritico — Belgium*, p. 122 et 162.

4) Of zou Tasso (p. 290 s. Zie boven blz. 264) met zijn »Fra Giacopo« eenzelfde persoon op het oog hebben?

was geen vicarius en werd ook niet door de soldaten vermoord.

Trouwens, het *Martyrologium* schijnt zelf te veronderstellen, dat „Joannes en gezellen” de marteling minstens één dag overleefd hebben. Waarom wordt anders 24 — en niet 23 — Juli als gedenkdag aangegeven?

Onze meer gemelde anonymus van 1647 laat ook hier de kwestie onbeslist. Over dien Joannes en gezellen, zegt hij, zoomin als over P. Gorgonius zijn in het provinciaal archief bewijsstukken voorhanden.

Voor den Minderbroeder **Antonius Gonsales**, die, alvorens een pelgrimstocht naar Jeruzalem te ondernemen, eerst in 1664 Roermond aandeed en later zijn bevindingen in deze stad en elders als reisverhaal ter perse legde, was dit echter geen reden om de volgende woorden in de pen te houden ¹⁾:

„Wy hebben in deze stadt van *Remundt* een seer oude Convent 't welck ghefondeert is van den Grave van *Gelderlandt* ende *Zulphen* anno 1307. Maer is verdestrueert gheweest door de boose *Geusen* die *Remundt* hadden inghenomen anno 1572 den 23 *Julij*, als wanneer sy den Eerw. Pater *Reynerum* van Linteren in den Choor van onse kercke seer wreedelijck hebben omghebrocht, afsnijdende neus ende ooren: met desen heeft gheleden den seer Eerw. P. *Gregorius* van *Maldert* Guardiaen van dese plaetse den welcken sy in 't Convent ghevonden hebben, naer seer wreede tormenten soo hebben dese selve kettters hem met eenen strop verworcht ende ghehangen. Vanden Eerw. P. *Joannes* Vicaris leest men datse hem den volghenden dagh ghelijck tot een wit hebben opgehangen ende alsoo met hun roers hebben doorschoten, soo hebbense oock de reste met verscheyde tormenten omghebrocht.

Hier en sal niet verswijghen het gene dat de borghers, die het naeste by 't Convent hebben ghewoont, plachten

1) *Hierusalemse Reyse* (1673), Dl. I, blz. 49.

te verhaelen, hoe wel het Convent geheel verlaten was, nochtans datse op den selven tijd dickwils op den midernacht inde kercke vande Religieusen hebben gehoord den sanck, gheheel als oft de Religieusen noch levende zijnde de lof-sanghen vande Mettenen naer de ghewoonte hadde ghesonghen (1)."

Zoo was de geschiedenis gemaakt en voor latere eenigzins volledige ²⁾ publicaties als het ware gestereotypeerd ³⁾.

Alles te zamen genomen, is het dus zoo goed als zeker, dat slechts één Franciscaan bij de inname van Roermond het leven verloor. Dat zeggen de Minderbroeders Van Oyen, Gonzaga, Sedulius, Thielmans, Boener en de Pater Jezuiet Hazart ⁴⁾. Bij hen bevind ik mij in goed gezelschap.

Zeker, daar zullen ook andere Franciscanen van de baldadigheid en euvelmoed der soldaten te lijden gehad hebben, misschien zelfs tengevolge van bekomen wonden en doorgestanen schrik vroeger gestorven zijn. Loopende geruchten bevatten altijd een kern van waarheid, maar in hun geheel, met de grootere verhoudingen, in verloop van tijd aangenomen, hebben zij weinig waarde voor ernstige historiestudie.

In de abdij van Parck bij Leuven, berust een handschrift „*De Martyribus Fratrum Minorum Provinciae Germaniae Inferioris, in Hollandia. A^o 1572.*” „De schrijftrant, zegt P. van Lommel, die het publiceerde ⁵⁾, van het aan

1) Dit laatste wordt ook door den kroniekschrijver van 1647 als zeker vermeld.

2) Daris (*Hist. du Dioc. et de la Principauté de Liège pendant le XVIIe siècle* (1884), p. 330 s.) en anderen bespreken dit soort van gebeurtenissen slechts terloops.

3) Zie o. a. Benignus Fremaut. *Den Geestelicken Palm-boom*, Julius (1704), blz. 575; *De Seraphiensch Palmboom*, Julius (1866), blz. 849 en *De Volksmissionaris*, Jg. 9 (1888), blz. 448 vv.

4) *Kerckelyke Historie*, Dl. 3 (1669), blz. III. Sanderus (*Chorographia sacra Brabantiae*, tom. III (1727), p. 139 s.) sluit zich als altijd zeer oordeelkundig bij Sedulius aan.

5) *Archief voor de Gesch. v. h. Aartsb. Utrecht*, Dl. XIII (1885), blz. 297-311.

mij verstrekte document is van een tijdgenoot, misschien was het Dr. G. Estius, die schreef aan zijn broeder Adrianus, een Norbertijner kanunnik van Marienweert bij Kuilenburg, die bij de ontbinding der abdij van Marienweert, te Parck is opgenomen."

In dit handschrift lezen wij: „In conventu Ruraemundensi *vicum* ¹⁾ intelleximus incidisse in manus tyrannorum, nomine Reynerum, patria Lyntrensem, qui in fidei Romanae Confessionem funestis gladiis impiorum confossus feleciter in Domino obdormivit."

Het doet weinig ter zake of de schrijver Estius heet of niet, mits zijn woord maar betrouwbaar is ²⁾. Dan wordt mijn betoog, dat slechts op negatieve gronden steunt, nog versterkt en bevestigd door een positief getuigenis, dat aan duidelijkheid niets te wenschen overlaat.

Intusschen blijft de mogelijkheid niet uitgesloten, dat andere schrijvers, mij tot nu toe onbekend, de duistere kwestie van een andere zijde belichten. Zoo moet nog bestaan: „*Agostino Castellano, Trionfo glorioso de Frati Minori Osservanti Martirizati . . . nella Fiandria* (Neapoli 1581 e 1584) ³⁾." Dit vermoedelijk belangrijke werkje is vooralsnog buiten mijn bereik gebleven.

Wij lieten dan tot nu, voor zoover doenlijk, slechts de oudste en voornaamste schrijvers de revue passeeren. Anderen, wien het misschien aan een van beide kwalificaties mangelt, verdienen toch — het zal blijken waarom — een korte bespreking.

Het *Theatrum Crudelitatum Haereticorum nostri temporis* staat chronologisch voorop. Bij een gravure, welke den

1) Ik cursiveer.

2) Pater Albanus Heysse, Minderbroeder en student aan de universiteit van Leuven, heeft de goedheid gehad persoonlijk het origineel nader te onderzoeken. Het bevat echter niet de minste aanwijzing, welke cenige gevolgtrekking zou wettigen.

3) Vgl. Waddingus, *Scriptores Ordinis Minorum* (1806), p. 30 en Kronenburg, *Neerlands Heiligen in later eeuwen*, Dl. I, blz. IX.

moord der Karthuizers voorstelt ¹⁾, geeft **Richard Verstegen** een kort en zakelijk bijschrift ²⁾. Dit is echter niet geheel juist. Hij laat aan P. Vincentius van Herck een sabelhouw toebrengen, waardoor de kerkmuur tot op tamelijke hoogte met bloed wordt beylekt. Ieder onzer heeft de vergissing reeds opgemerkt: Pater Severus uit Coblentz is de hier bedoelde persoon ³⁾.

Michiel van Isselt ⁴⁾ geeft, zooals hij zelf getuigt, slechts een uittreksel uit Surius' verhaal en spreekt dus enkel over hetgeen in het Karthuizersklooster is voorgevallen.

Franciscus Dusseldorp, wiens berichten volgens Fruin nog al eens onder beneficie van inventaris 'dienen aangevaard te worden, is ditmaal niet zoo spraakzaam als men van hem zou verwachten. Hij schijnt Havensius' *Commentarius rerum* als hoofdbron gebruikt te hebben. Had hij ook de *Historica Relatio*, waarnaar hier verwezen wordt, geraadpleegd, dan zou hij van de Karthuizers wel iets meer geboekstaafd hebben, dan dat er twaalf om hals zijn gebracht. Maar hij verzuimde wel eens meer reeds bestaande en ook voor hem bereikbare geschiedboeken na te slaan ⁵⁾. Door mondelinge overlevering waarschijnlijk was hem het volgende ter oore gekomen:

1) Een verkleinde tamelijk overcenstemmende nabootsing dezer gravure vindt men in Havensius' *Historica Relatio* (ed. 1608), p. 27. Geheel afwijkend daarvan is de folio-plaat bij Hazart, *Kerkelycke Historie*, Dl. 3, blz. 111. De fraaie schilderij, welke langen tijd in de parochiale St. Elizabethskerk te Grave (vgl. *Catholieke Ned. Stemmen*, Jg. 5 (1839), blz. 42) gehangen heeft, is onlangs door het kerkbestuur aan het Bisschoppelijk Seminarie te Roermond ten geschenke gegeven en blijft dus behouden.

2) Ed. Antverp. 1587, blz. 60. Een latere uitgave, Antv. 1592, bezit de stadsbibliotheek van Maastricht.

3) Het *Theatrum* was de goedige cicerone van Dr. Holzwarth, *Der Abfall der Niederlande*, Bd. II, 2e Abth., s. 85.

4) *Sui temporis historia* (Colon. 1602), p. 277 s.

5) Fruin, *Uittreksel uit Francisci Dusseldorpii Annales*, Inleiding, blz. XLIX vv.

„Victores miserum in modum praesente (?) etiam Auraico in sacra omnia desaeviant. In Carthusianorum coenobium delati unum ex patribus Missam solemniter celebrare cogunt, et inter celebrandum ¹⁾ verberibus identidem saevissime mulctatum, demum Sacram Hostiam sumere parantem ad ipsum altare confodiunt, tremendisque Christianae religionis mysteriis turpiter et abominande illudunt. Alium quemdam ex patribus solemniter sacra veste indutum affigunt cruci, quae in medio ecclesiae supra chorum de more Christiano pendebat, cuique imaginem Salvatoris paulo ante detraxerant, atque ita tamquam ad scopum collimantes tormentariis globulis ad mortem usque trajiciunt; alios decem ejusdem monasterii religiosos crudelissime confidunt” ²⁾. Havensius weet daarvan niets.

Wat **Franciscus Haraeus** ³⁾ te boek stelt, is ten deele foutief en onvolledig en overigens de vermelding niet waard.

Arnoldus De Raisse ⁴⁾ noteert zelf zijn bronnen, geen andere dan die reeds besproken zijn. In een ander werkje ⁵⁾ schrijft hij nog: . . . , erumpens sanguis, Severi nempe Confluentini etiamnum adeoque in hodiernum diem (1632) in pariete dicitur apparere. Collecta sunt illorum ossa . . . enz. Wat hij verder omtrent de relikwieën bericht, ontleent hij woordelijk aan Havensius' *Historica Relatio*, p. 39 s..

1) Is het wel waarschijnlijk, dat een der Paters zich in de gegeven omstandigheden daartoe geleend heeft?

2) *Bijdr. voor de Gesch. v. h. Bisdom Haarlem*, Dl. XIV (1887), blz. 372 v.

3) *Annales Ducum seu principum Brabantiae totiusque Belgii*, Tomus Tertius, quo Belgici Tumultus ab anno MDLX usque ad Inducias anno MDCLIX factas, enarrantur (1623), p. 135.

4) *Ad Natales Sanctorum Belgii Joannis Molani Auctarium* (1626), fol. 134 b — 139 b.

5) *Origines Cartusiarum Belgii* (1632), p. 88 s.

Michael Uwens ¹⁾ bepaalt zich tot het vertalen van Havensius' *Historica Relatio*. Alleen geeft hij blz. 174—178 een „*Byvoechsel*,” Waerin beschreven wordt, hoe de reliquien vande voorschreven martelaers ontgraven ende verheven syn, ende nu in een kiste bewaert worden.

Door toelaetinge ende consent vanden eerwaardigsten Heere Heer Ja [blz. 175] cobus a Castro Bisschop van Ruremonde en vanden eerwaardigen Heere Petrus Kuyckhoven Deken ende Vicarius Generael deses Bisdoms sijn de reliquien ende gebeente der voorseyde Martelaers wtgegraven ende verheven wt hunne begravenisse, daerse altogader by een lagen inden hoogen Choor aende rechte zijde vanden hoogen altaer neffens den lessenaer, daer het H. Evangelie gesongen wort aenden muer. Int jaer ons Heeren duysent ses hondert veertich, door den Heere Prior Josephus Ray [blz. 176] mundi de welke niet terstont nae het voorschreven gegeven consent die wtgegraven heeft, maer eenigen tijt nae de doot vanden voorsz. eerwaardigsten Heer Bisschop; de selve nae datse schoon gewasschen waeren, sijn in een kiste te bewaren gedaen.

Watse nu van deze quade menschen gheleden hebben, kanmen klaerlijck sien en oordeelen: want men vint noch de lickteekenen inde gebeenderen, principelijck inde hooftpannen oft beckeneelen van de welke het eene met eenen kogel doorschoten is, het (blz. 177) ander met een

1) *Historie van twelf Martelaers der Carthuysers orde, die binnen de stadt Ruremonde int jaer ons Heeren 1572 haeren strijdt gheluckelijck hebben volbracht, door 't onnosel vergieten haers bloodts.* Int Latijn beschreeven door P. Arnoldum Havensium Doct. inder Godtheyt, ende Prior van het Carthuysers Klooster binnen Gent. Ende in onse Nederlantsche tale overgheset door P. Michael Uwens Carthuysers binnen Ruremonde met consent van syne Oversten. Tot Ruremonde. Gedrukt by Caspar du Pree, 1649.

Het boekje berust in het Bisschoppelijk archief te Roermond. Het is echter defect: blz. 145—168 ontbreken. Een tweede exemplaar is mij niet bekend.

sweert vander krijgsgeweer gequest ende gants doorgéhouwen, oock een hoofd met de andere gebeente de welke heel swert zijnde thoonen datse gebraden of verbrant sijn geweest. Onder de hoofden kanmen oock lichtelijck kennen wiens is daer van het bloet achtien voeten hoogh voor den altaer vande H. Maghet Maria niet sonder mirakel gesprongen heeft, gelijkmen aen den muer plech te sien ende te mercken. Sommige andere sijn gansch wit, de welke, ghelijck men meynde, sijn int siedende (blz. 178) water oft geschout oft wel gesoden gheweest ende de swerte gebraden, als breeder int achste cappittel verhaelt wort, alhoewel dat daer aen sou kunnen ghetwijfelt worden, doch hierdoor wort sonder achterdencken allen twijfel wech genomen.”

Onder verwijzing naar dit boekje getuigt P. Antonius Gonsales later hezelfde aan de relikwieën gezien en gestateerd te hebben ¹⁾.

Curiositeitshalve nog een enkel citaat.

Dr. C. G. Montijn, in leven Predikant te Utrecht, schreef in zijn uitgebreid werk ²⁾ slechts het volgende:

„Nauwelijks had hij (Oranje), die te Dillenburg geheel andere plannen beraamde, de verovering van Brielle en den spoedig daarop gevolgden overgang van Vlissingen vernomen, of hij maakte zich gereed om de voorstanders der vrijheid ter hulpe toe te snellen. Bij het verlangend uitzien naar zijne komst zong men:

»Ras, seventien Provincien!
Stelt u nu op de voet,
Trekt de coemste des princen
Vriendelijck te gemoet!

1) *Hierusalemse Reyse* (1673), Dl. I, blz. 50. Vgl. hierbij Kronenburg, *Neerlands Heiligen in later eeuwen*, Dl. I, blz. 163 en D. A. Mougé, *Denys le Chartreux* (1402—1471), *sa vie, son rôle* (1896), p. 69, note 2.

2) *Gesch. der Hervorming in de Nederlanden*. Tweede druk. Uitgegeven door Dr. B. Ter Haar. Dl. I (Arnhem 1866), blz. 425 v.

Stelt u met zijn banieren,
Elck als een trouwe man,
Doet helpen verlogieren
Duc d'Alve den tiran.

Schiet u boose rebellen,
Die s'lants welvaert benyt,
Des Antichrist gesellen.
Die de waerheyt bestryt,
Gods Woort- en Wet- versmaders,
Ja Zynen heiligen throon,
Gy zult als landt-verraders,
Noch krijgen uwen loon.

Krychslicn, wilt u oprusten,
In God bestaet u cracht,
Stryt ridderlyck met lusten
Op storm, slacht en wacht,
Voor Gods Woort en 's lands rechten,
Met een verbonden schilt,
Den solt der vromen lantsknechten
Ghy liën ontfanghen sult."

Den 29sten Junij had de Prins aan het hoofd van duizend ruiters zijne veste Dillenburg verlaten. en trok eenige dagen later bij Duisburg over den Rijn. Zijn leger, de benden van den Graaf van den Berg en die van Ernst van Manderslo daaronder gerekend, telde dertien duizend voetknechten en drie duizend ruiters, toen hij zijn hoofdkwartier in het klooster van Aldenkirchen vestigde. Den 18 Julij bezette hij Gelder, veroverde den 23sten Roermond, en sloeg den weg naar het door Alva belegerde Bergen in om het te ontzetten."

Maar nu zou mijn artikel nog bijna uitspanningslektuur gaan worden. Als zoodanig is het niet bedoeld en ook allerminst daarvoor geschikt. Daarom tot besluit nog dit.

Ik weet wel, dat de stof nog lang niet is uitgeput. Daar zijn nog verschillende auteurs ¹⁾, die de gebeurte-

7) O. a. Adrianus van Loo in zijn zeer gezocht werk *De levens der Heylige van Nederland* (1705), Dl. blz. LXXXIX. Vgl. de »waerschouwinge« op de laatste bladzijde van Dl. II.

nissen bespreken. Maar hun tweede- en derdehandsche berichten kunnen weinig of geen gewicht in de schaal leggen. Ik heb zooveel mogelijk de vroegste getuigen aan het woord gelaten.

En nu moge de lezer oordeelen, of het waar is, wat P. Allard eens schreef ¹⁾, dat nl. „het verhaal dier gruwelen in alle bijzonderheden en omstandigheden te overbekend is om er langer bij stil te staan."

Doch dit niet alleen. Ieder brenge ook naar vermogen het zijne er toe bij, om deze woorden in de toekomst waar te maken. Ieder zegge vrij uit, wat hij meent. Ook over het al of niet houdbare vaa sommige mijner beweringen en hypothesen. Elk belangstellend woord zal door mij in dank aanvaard worden.

FR. GIJSBERTUS HESSE

Weert, Mei 1911.

O. F. M.

W a s c h r i f t.

Bovenstaand artikel was reeds ter perse en bijna afgedrukt, toen Pater Hieronymus Goyens, archivaris der Belgische minderbroedersprovincie, mij de heugelijke tijding deed toekomen, dat hij te Brussel in de bibliotheek der Bollandisten onder no. 269 een voor het punt in kwestie zeer gewichtig handschrift had aangetroffen ²⁾.

Het is een „*Memoriale Nominum Fratrum, et Benefactorum huius Conventus Fratrum Minorum Recollectorum Ruraemundensis*." Het handschrift in folio bestaat uit 192 bladen in perkamenten band.

1) *Studien*, Jg. 23 (1891), Dl. 36, blz. 115.

2) Z. Eerw. had tevens de goedheid mij een fotografische reproductie van het geheel te bezorgen. Hiervoor mijn openlijke en hartgrondige dank.

Op fol. 107 *b* leest men: „23 Julij A. Anno Dni 1572 venerandus adm. Pr. fr. Gorgonius a Maldert, vir raræ pietatis ac conventus huius Praeses seu Guardianns, post tormenta crudelissima a Geusiis laqueo enecatus est.

Eodem Anno ac die V. P. f. Reinerus a Lintris Sacerdos, Praedicator et Confessarius, in choro huius Conventus a parte Australi in loco Hebdomadarij ab Impiis Haereticis civitatem hanc invadentibus, naribus auribusque praecisis ac multis confossus vulneribus atrociter laqueo suspensus Christi Victima effectus est.”

Op fol. 108 *a*: „24 Julij B. Anno Dni 1572 24 Julij, hic Ruraemundae Venerandus Pr. fr. Joannes . . . huius Conventus Vicarius Geusiorum Haereticorum rabie velut signum ad sagittam appensus, militum telis confossus est.

Eodemque die in eadem rabie alij huius Conventus fratres horrendis, iisque diversis supplicijs interempti, de sacrilegis Persecutoribus gloriose triumpho lauream adepti sunt.

Ex Paresso et Thoma Bouchierio.”

Ziedaar, lezer, een letterlijke copie der betreffende aantekeningen in het Roermondsche aanbevelingsboek. Het geeft, zooals gij ziet, betreffende de Franciscaansche slachtoffers de traditie in haar hoogste ontwikkeling. En die traditie is door ons juist om gebrek aan geloofsbrieven afgevoerd.

Worden nu niet alle bedenkingen, in voorgaande regelen gemaakt, opgeheven door het nieuw ontdekte getuigenis? Het heeft er allen schijn van.

Een klooster-necrologium is voor de historie van onschatbare waarde. Door bekwame en daartoe door de overheid aangewezen personen opgesteld en jaarlijks publiek voorgelezen ten aanhoore der kloosterlingen, onder wier aantal er altijd gevonden worden, die de betrokken personen gekend en de beschreven gebeurtenissen meegeleefd hebben, vormen zulke zakelijke aantekeningen immer den besten grondslag van elke goede kloostermonografie.

Had ik dus het bestaan van het Roermondsche dooden-

boek gekend of althans kunnen vermoeden, ik zou zijn bewerker allerminst als een onmondigen getuige a priori de deur gewezen hebben; ik zou integendeel zijn verrassend verschijnen met gejuich begroet en zijn gegevens zorgvuldig in de verhoor-akten ingelascht of minstens mijn artikel voorloopig in de pen gehouden hebben.

Het is intusschen nog de vraag, of zijn eventueel getuigenis den doorslag gegeven en ons eind-oordeel gewijzigd zou hebben. Juist datgene, wat een doodenboek beslissend-geloofwaardig maakt, wordt in het Roermondsche necrologium gemist. Het blijkt — althans opzichts de door ons behandelde vraagpunten — een latere compilatie.

Laat ons ten bewijze bovenstaand citaat aan een vluchtig onderzoek onderwerpen.

Op 24 Juli vindt men het doodsbericht van den Vicarius Joannes en zijn gezellen. Barezzus en Bouchier treden als getuigen op. Is het echter niet iets ongehoords, dat een necrologium van een klooster zich op gedrukte bronnen beroept?

De gebeurtenissen van 23 Juli 1572 en de daarop volgende toestand van verwarring zullen, dunkt mij, alles moeten verklaren.

Het klooster was geplunderd en zijn bewoners verdreven. Toen de Minderbroeders vier jaren later terugkeerden, wist niemand hunner — en dat was in de gegeven omstandigheden begrijpelijk — rekenschap te geven van hetgeen er eigenlijk was voorgevallen. Zoo verliepen verscheidene jaren vooraleer de gebouwen hersteld en de volstreckte kloosterkalmte teruggekeerd waren. Toen eerst drongen plicht en pieteit tot het schrijven van een „*in memoriam*,” dat echter evenveel waarde heeft als de vroeger (blz. 269 vv.) reeds besproken geschriften van Barezzus en Bouchier.

De aantekenig op 23 Juli ⁽¹⁾ over zekeren Gorgonius van Maldert, gardiaan van het Couvent, gaat niet vergezeld

1) De doodsberichten op 23 Juli zijn geschreven door dezelfde hand als die van daags daarna.

van bronnenaangifte. Toch wijst de kwalificatie „*Conventus huius Praeses*” op de vreemde herkomst van het bericht. Geen Franciscaan zal zijn overste aldus betitelen, tenzij in het hoogst zeldzaam geval, dat een kloosterstichting in voorbereiding of in wording is en de gemeente de volgens het kerkelijk recht vereischte getalsterkte nog niet bereikt heeft. Dit kon in 1572 echter niet van het Roermondsche minderbroedersconvent gezegd worden.

Dit bericht schijnt dus middellijk of onmiddellijk ontleend te zijn òf aan den zg. *Lindanus-brief* òf aan de *Crudelta* òf aan het *Geusianismus* van v. d. Heyden, drie bronnen, welke, zooals wij weten, identiek of ten minste zeer nauw verwant zijn.

De samensteller van het necrologium schijnt zelf het uitheemsche van het woord „*praeses*” gevoeld te hebben. Om zijn kwalificatie te verbeteren, schreef hij daarboven met een verwijzingsteeken het meer duidelijke „*seu Guardianus*.”

Over P. Reinerus van Linter kan ik kort zijn. Zijn marteling is een historisch vaststaand feit, hetwelk hier ten overvloede nog nadere bevestiging ontvangt. Toch dient de betwistbare bewering, dat P. Reinerus is opgehangen, weder op rekening gesteld te worden van Barézzus. Slechts in zooverre biedt het necrologium een welkome aanvulling, dat het de juiste plaats der gepleegde gruwelen aangeeft, nl. „a parte Australi in loco Hebdomadarij.” De traditie der Roermondenaars hield zeker de plek in eere.

Alles te samen genomen, lijkt mij het doodenboek dus een niet gelijktijdig geschrift, maar een compilatie van meer recenten datum.

Het is natuurlijk van belang dat tijdstip zooveel mogelijk bij benadering te bepalen. Eenige gegevens daarvoor verstrekt het manuscript zelf.

Op fol. 1. Jeest men de woorden: „Renovabam hunc librum „die Ima Septemb. anni 1758. Fr. Joannes Vincken, Sacrista.”

Deze frater was den 17 Sept. 1732 te Venlo geboren.

Na zijn intrede in de orde der Minderbroeders, deed hij zijne professie te Erkelenz den 7 Februari 1751 en werd priester gewijd te Roermond den 18 September 1758. In den Franschen tijd vluchtte hij naar Duitschland en stierf den 25 Mei 1809 te Rheine in Westfalen (1).

Toen fr. Joannes bovenstaande aantekening neerschreef, was hij nog geen priester gewijd. Hij was student in de godgeleerdheid en nam tevens het kostersambt waar. Wat moet nu onder die renovatie verstaan worden?

Voor de hand ligt de opvatting, dat de frater-koster uit een oud en onbruikbaar geworden necrologium datgene copieerde, wat wekelijks nog in de communiteit moest worden voorgelezen en aldus een geheel nieuw aanbevelingsboek aanlegde. Doch dan zouden alle doodsberichten van vóór 1758 door eenzelfde hand moeten ingeschreven zijn. En dat is geenszins het geval. Schriftvariatie in overvloed.

Waarin die renovatie dan eigenlijk bestaat? Zoolang ik mij met de fotografische reproducties moet tevreden stellen, kan ik nog geen zeker antwoord geven. Men zou het handschrift zelf moeten onderzoeken. En dan is het heel goed mogelijk, dat die renovatie zal blijken te zijn een eenvoudige vernieuwing van den band of iets dergelijks.

In ieder geval, het handschrift is voor een groot gedeelte reeds vóór 1758 geschreven. Wanneer is men er mee begonnen?

Zeker na 1628. Aan de doodenlijst gaat vooraf een korte geschiedenis van het Roermondsche klooster, welke eindigt met de Consecratie van het nieuwe hoogaltaar, den 9 Maart 1628 door Mgr. Jacobus a Castro verricht (fol. 2 b).

Waarschijnlijk eerst na 1638, het jaar, waarin te Parijs het *Martyrologium Franciscanum* werd uitgegeven (zie boven blz. 272). De aantekening van het necrologium op 24 Juli stemt bijna woordelijk met het *Martyrologium*

1) Een merkwaardig stukje familietraditie over Pater Joannes Vincken is nog te vinden bij H. Uyttenbroeck, *Bijdragen tot de Gesch. van Venlo*, II. blz. 71 v.

overeën, zelfs ten opzichte van de bronnenaangifte. Had daarentegen het *Martyrologium* van het necrologium als bron gebruik gemaakt, dan zou het zulks in de noten niet overmeld gelaten hebben.

Misschien zelfs na 1647. Vroeger bespraken wij (zie blz. 273.) een anoniem handschrift van dat jaar uit ons provinciaal archief. De lezer herinnere zich, dat de auteur over P. Gorgonius deze veelzeggende woorden neerschrijft: Agunt de eo Literae a Rmo Dno Lindano tunc loci Antistite Buscumducis missae, et plures graves Historici, licet apud nos certa non extent documenta ¹⁾. Dan vervolgt hij over P. Joannes en gezellen: „Prout nec extant de P. Joanne Vicario et plerisque aliis Conventus Fratribus, quos traditio et varij Historici die sequenti occisos ferunt.”

Daar bestonden dus in 1647 nog geen zekere bescheiden. Daaruit zou men kunnen concludeeren: dus ook nog niet het necrologium van Roermond, dat zeker op de eerste plaats als zoodanig in aanmerking moest komen.

Bestond het echter wel — wat niet onmogelijk is —, dan werd het reeds door een zaakkundigen schrijver van het jaar 1647 als minderwaardig beschouwd, althans als niet te rangschikken onder „certa documenta.” En dan komen wij langs een anderen weg tot dezelfde gevolgtrekking, nl. dat het necrologium in de onderhavige kwestie geen beslissend gezag heeft.

De „tabula mortuaria,” waarop Knippenbergh zich beroept (zie boven blz. 274) is natuurlijk opgesteld in aansluiting met het hier besproken necrologium.

De lezer neme voor het oogenblik genoegen met deze vluchtige aankondiging en bespreking. Het is mijn plan het Brusselsche handschrift bij gelegenheid nader te onderzoeken en door den druk openbaar te maken.

Weert.

FR. GILBERTUS HESSE
O. F. M.

1) Ik cursiveer.

De Protestantsche Gemeente te Sittard,

van 1609—1709.

Naar een handschrift in het Provinciaal Kerkelijk Archief te Coblenz. ¹⁾

DE Sittarder gemeine ist schon im jahr 1592 biss 500 personen stark gewesen, aber die offentliche predigt ist erst im jahr 1609, den 22 Julij angefangen, ihr erster prediger ist Theodorus Horden aus Unna gewesen, der auch in ersten Synodo generali unter allen predigern am ersten gesetzt wird. Im Jahr 1610 ist der gemeine durch 2 furstliche befelcher ein Kammer auff dem rathhauss zu ihrer offentlichen Predigt eingeräumt. Umb diese Zeit hielte Marcus Mignon die offentliche Predigt in der statt Süsteren, jetzo gehörig unter die gemeine zu Sittard. Der prediger zu Sittard predigte auch zu Stein und Ormond und so ward die gemeine Feucht und Grevenbiecht durch den von Süsteren bedient. Gangeld war vom prediger zu Heinsberg und Sittard versehen.

D. Horden hat der gemeine gedienet biss 1613 im April, in dem Julio des jahrs ist D. Joannes Smetius, später Professor in Sedan, von Aachen burtig, prediger gewesen; als aber derselbe noch im selben jahr in December wegkommen, hat die gemeine Wernerum Teschemacher,

1). Naar het Artikel van W. Rotscheidt in de Monatshefte für Rheinische wäng. Kirchengeschichte.